

Ludwik Bernacki

Materiały do życiorysu i twórczości Ignacego Krasickiego. Część druga. I. Notatniki

---

Pamiętnik Literacki : czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce
literatury polskiej 30/1/4, 100-140

1933

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

III. MATERJAŁY.

Materiały do życiorysu i twórczości Ignacego Krasickiego.

CZĘŚĆ DRUGA.

I.

NOTATNIKI.

2.

NOTATKI DO PIERWSZYCH UTWORÓW.

Tematy do artykułów w *Monitorze*, *Historja Doświadczyńskiego*, *Myszeis*, *Rzemiosło wierszów*.

Rękopis, niegdyś własność ks. Józefa Alojzego bar. Pukalskiego, biskupa w Tarnowie (ur. 1798 r., um. 1885 r.)¹, później dra Adolfa Sternschussa (poległ pod Kukłami, dnia 25 października 1915 r., jako szeregowiec Pierwszej Brygady Legionów)², poczem dra Ludwika Bernackiego, wreszcie Biblioteki Zakładu Nar. im. Osso-
lińskich we Lwowie nr. 4988; mały kwartant (200 mm × 153 mm), oprawiony w XIX wieku w czerwony półskórek z złotymi wy-
ciskami na grzbiecie³; ogółem stron liczbowanych 62; strony: 3—12 i 14—38 zapisane między rokiem 1765 a rokiem 1784 ręką Krasickiego; strony: 13 i 39—62 czyste; znaki wodne papieru dwojaki, I: korona, pod nią litery *GR* (Guilhelmus Rex?), II: napis *Pro Patria WKM* (Wilhelm Koninglijke Majesteit?), pod nim rysunek, wyobrażający siedzącą niewiastę w hełmie z pióropuszem, z ber-

---

¹ Por. o nim ks. Franciszek Leśniak (Encyklopedia kościelna. Tom XXVIII. Warszawa, 1905, s. 215—7).

² O zbiorach dra Adolfa Sternschussa por. Gazeta poranna z 28 stycz-
nia 1916, nr. 2701.

³ W wierzchniej okładzinie oprawy mieściła się dawniej minjatura Wincentego de Lesseur Lesserowicza (ur. 1745 r., um. 1813 r.), przedstawia-
jąca Krasickiego, jako arcybiskupa gnieźnieńskiego (akwarela na owalnej
płytkę kości słoniowej, 53 mm × 40 mm, oznaczona z prawej: W. L. 1802).

łem w rękę, przed tą postacią widać lwa w skoku, trzymającego w jednej łapie miecz, w drugiej pęk piorunów; całość tego znaku (II) jest ujęta ogrodzeniem i unaocznia może zjednoczenie siedmiu prowincyj niderlandzkich. Pozycja znaków wodnych świadczy, że do notatnika użyto kilkunastu arkuszy papieru holenderskiego formatu folio, które złożone utworzyły zeszyt formatu quarto¹.

Główną treść notatnika stanowią: I Tematy i notatki w językach: polskim, łacińskim i francuskim do artykułów w *Monitorze* (s. 3—12, 14—31, 36), II Plan *Historji Doświadczyńskiego* (s. 32—35), III Plan *Myszejdy* (s. 37), IV Plan poematu *Rzemiosło wierszów* (s. 37), V Tytuły książek do kupienia (s. 38).

Ogłoszony poniżej tekst notatnika staraliśmy się podać, o ile możności, jak najwierniej; zmodernizowaliśmy jeno pisownię notatek w języku polskim, uzupełniając w nich w kilku, drobnych zresztą wypadkach, nieodzowne przecinkowanie; pisownia oraz interpunkcja zapisek w językach obcych nie uległa żadnym zmianom: szczegóły te przyczynić się mogą do ustalenia wydań autorów, z których Krasicki korzystał. Ponadto uwydatniliśmy wszystkie prawie znaki pisarskie, właściwe autografom Krasickiego, więc: długie lub krótkie linijki, pauzy (—) oraz znaki, podobne do znaków równania (=), zastępujące przestankowanie. Podkreślenia wyrazów uwidocznione są drukiem rozstrzelonym, podkreślenia, anulowane później węzowatemi kreskami, wyróżnia druk pochyły. Przypiski mieszczą głównie błędy lub poprawki tekstu pierwotnego.

Poszczególne zapiski opatrzyliśmy cyframi rzymskimi od I do LXIV. Zauważyć tutaj należy, że numeracja artykułów (Nr. 1—86) w notatce I (plan pierwszego rocznika *Monitora*) tudzież oznaczenie ich kolejności w zapiskach II i XLIV (7, 5, 2, 3, 4, 1, 6) pochodzą od Krasickiego. Cyfry arabskie na boku wskazują strony rękopisu. Dołem tekstu notatnika biegnie komentarz, w którym użyto następujących skrótów: M = *Monitor*², RS = *Réduction du Spectateur*³, S = *Le Spectateur*⁴. Opublikowany tekst notatnika zamyka garść luźnych uwag, poświęconych głównie współpracownictwu Krasickiego w *Monitorze*.

¹ Na papierze z takimi samymi znakami wodnymi napisał, około r. 1753, Stanisław August Poniatowski swój francuski przekład *Juljusza Cezara* Szekspira.

² Mielśmy pod ręką egzemplarze Biblioteki Zakładu Nar. im. Ossolińskich sygn. 10404 i 117604, oraz egzemplarz Biblioteki ord. Krasieńskich w Warszawie sygn. 6391 (roczniki 1768, 1769 i 1772, niegdyś własność Józefa E. Minasowicza).

³ (Marie Huber; ur. 1695 r., um. 1753 r.), *Réduction du Spectateur anglois, a ce qu'il renferme de meilleur, de plus utile et de plus agréable avec nombre d'insertions dans le texte, des additions considérables et quantité de notes* Część I—VI. Amsterdam, Z. Chatelain et fils, 1753.

⁴ Posługujemy się wydaniem: *Le Spectateur ou le Socrate moderne, où l'on voit un portrait naïf des moeurs de siècle. Traduit de l'anglois.* Tome I—VIII. Amsterdam et Leipzig, Arkstée et Merkus, 1750, 1767, 1768.

I.

3

Materje do traktowania.

- Nro 1-mo et 2-do *Przedmowa i introdukcja* =
 Nro 3-tio = *Post equitem sedet atra cura*
 Ja   *O sposobach uniknienia tesknoty*
 Nro 4-to *Operose nihil agunt R*
           O gatunku aplikacji krajowej = i przymiotach mądrego
           i mędrka =
 Nro 5   *Zbyteczne oświadczenia przeciwne szczerości* = *Reduction*
           du Spect., partie II, pag. 25 =

I. — Nr. 1 i 2 = M 1765, 1 i 2. Nr. 2 por. RS I, 1—3: *Portrait de l'auteur* (*Portrait du Spectateur*), *Caractère des associés de l'auteur*, *Suite du portrait de l'auteur*. Por. M. 1772, 2 i 3. — Nr. 3 = M 1765, 3 (por. s. 17: „siada z nim na koń tesknica“). Motto z Horacego „*Post equitem sedet atra cura*“ M 1766, 35 (s. 264, o podróżach Leandra, który „przed niespokojną tesknotą schronienia znaleźć nie może“). RS II, 1: *Des moyens de remplir utilement les vuides de la vie, et de se saisir du présent* (*Vuide de la vie à remplir*). Por. M 1772, 10. — Nr. 4 = M 1765, 4. Wyrażenie s. 23: „sposób do uniknienia tesknoty, którym zalecił w przeszłodzielnej karcie“ każe wnosić, że M 1765, 3 i 4, stanowiące całość, napisał ten sam autor, z pod którego pióra wyszedł również M 1766, 104 (por. s. 860: „Zdarzyło mi się słyszeć... naganę pracy mojej stąd, iż cytuję bajki Ezopowe, stawiono na przykład przeszlorocznego *sub Nro IV Monitora*“ i t. d.). Z artykułami o sposobach „do uniknienia tesknoty“, której główną przyczyną próżniactwo, stoją w łączności (poza listem „*Próżniaka nie Teskniącego*“ M 1765, 12) artykuły: M 1766, 60 (s. 461: „o tych, którzy niepotrzebnymi fraszkami i siebie i drugih zatrudniają. Rodzaj ten ludzi, o których bezpiecznie powiedzieć można: magno conatu faciunt nugas, winien zdrożność swoją nieustannemu próżnowaniu, w którym dni życia trawi“), M 1767, 2 (s. 12: „Ci wszyscy nie innym sposobem na tak piękną sobie zasłużyli nieśmiertelność, jako dobrym wymierzono im czasu używaniem. Żaden, próżnując, nie staje się wielkim człowiekiem“), M 1767, 5 (s. 35: „Zbieramy z wielką usilnością i staraniem fraszki dziecinne, niewarte myśli nawet naszych, a tymczasem o to nie dbamy, czego i całego świata skarbami dokupić się nie można“). Por. I, Nr. 34. — Nr. 5 = M 1766, 59 (s. 452: „drugie, sc. kłamstwo, gorsze, nie na samych słowach się zasadza, ale całą powierzchownością kłamie i to jest dysymulacja“). RS II, 4: *Complimens opposés à la franchise et à la bonne foi*. Por. M 1767, 58 (s. 456—7: „Mawiali starzy Polacy: gdzie wiele ceremonij, tam szczerości mało... Polityki i grzeczności więcej jest u nas, ale mniej rzetelności“) oraz M 1767, 59 (s. 465: „Po wydanym o ceremonjach piśmie moim, napadłem na mądre o tejsze materji uwagi Tillotsona, arcybiskupa kantobryceńskiego“, które =

- Nro 6 *O dwóch przeszkodach dobrej edukacji: pobłażaniu i pochlebianiu dzieciom* =
 Nro 7 *A przecie*¹ = największy nieprzyjaciel dobrego = R
 Nro 8-vo *Id arbitror apprime in vita esse utile = ne quid nimis* =
 Sp., p. II, pag. 33. *Pedant des differentes sortes* =
 Nro 9-no *O dobrym obchodzeniu się z czeladzią* = „Chłopiec ćwic-
 czony“ = kara u żydów 39 plag = *amis malheureux* = |
 4 Nro 10 *Et genus et proavos* =
O zbytecznym szacunku szlachectwa =
 Nro 11 *O natrętach* = R

*Est Ardelionum quaedam Romae natio
 tepide concursans, occupata in otio,*

¹ Słowa: *A przecie* podkreślone trzema linijkami.

S II, 12 = RS II, 4). Por. I, Nr. 16. Por. VIII. XXXVI. — Nr. 6 = M 1765, 11 (s. 87: „Cokolwiek zatym oplakanych skutków te... przywary za sobą ciągną, ja pobłażaniu i pochlebstwu, któremu dzieci psujemy przypisuję“). Z słów M 1765, 52, s. 405: „Czyniąc zatym żądaniom piszącego do mnie guwernora zadość, gdy rodzicom pobłażanie i pochlebstwo dzieciom zganił“ wynika, że artykuły M 1765, 11 i 52 napisał ten sam autor. Por. I, Nr. 72. — Nr. 7. M 1767, 30 (autor: G. M.) traktuje o „Niczegistach“ („niczego“) a zapowiada uwagi o „Aprzecistach“ („a przecie“), por. s. 235, 240. — Nr. 8. Motto z Terencjusza „*Id arbitror*“ i t. d. M 1765, 21. Por. I, Nr. 67. RS II, 5: *Caractère de M. Honneycomb. Pédans de différentes sortes.* — Nr. 9 = M 1765, 26 (s. 199: „starożytność..., której trzydzieści dziewięć plag taką się męczarnią zdało“, s. 200: „Trafiło mi się w pewnym domu widzieć kartelusz drukowany, pod tytułem *Chłopiec wyćwiczony*“). Mowa tu o wierszowanych artykułach, których autorem Adrjan Krzywogębski, ogłoszonych p. t. *Chłopiec wyćwiczony, chłopcom gnuśnym, leniwym, kujonom i domatorom dla ćwiczenia, chłosty dobrej według opisanania niżej mianowanych artykułów szczerze i uprzejmie na zawsze życzy i winszuje*. Wydania: Kraków, 1680, Lublin, b. w. r., Kraków, 1759 wylicza Estreicher, *Biblijografja*, og. zb. tom XX, s. 340; nieznaną mu edycja (folio, arkusz w 2 kolumny, b. w. m., dr. i r.) w Bibliotece Zakładu Nar. im. Ossolińskich sygn. 46431. RS II, 2, 6, 7: *Malheur des maitres injustes et déraisonnables, Caractère du chevalier Coverly et celui de ses domestiques, Les bons maitres font les bons domestiques*. Por. M 1772, 12—14. Dobrego obchodzenia się z poddanymi dotyczy M 1767, 3 (s. 16: „Niema żadnego między ludźmi stanu, któryby godniejszy był politowania, jako poddani wieśniacy pod złym panem“), o wzajemnym stosunku pana i sług mówi M 1767, 4 (s. 25: „Nieszczęśliwy dom, w którym pan z sług a słudzy z pana niekontenci“). — Nr. 10 = M 1765, 57 (s. 436: „Zaszczyt szlachectwa do tej prerogatywy przyszedł“ i t. d.). Por. M 1772, 30. — Nr. 11. Motto z Fedra „*Est Ardelionum quaedam*

gratis anhelans, multa agendo nihil agens,
sibi molesta et aliis odiosissima =

- Nro 12 = O własnościach prawdziwej przyjaźni =
 Nro 13 *O hipokryzji* = R
 Nro 14 O śmiałkach, burdach, lepskich pachółkach
 Nro 15 Spect., discours XI, pag. 72, part. 2. —
 les caracteres d'Irus et de Laertes =
 Nro 16 O próżnej chwale, która czyni, iż wstydzimy się nazwisk
 własnych, a ubiegamy się za czczemi tytułami =
 Nro 17 O okropnych w państwie skutkach rozdziału =
 na partje obywatelów =
 Ne pueri ne danta animis assvescite bella =
 Neu patriae validas in viscera vertite iras — |
 5 Nro 18 = Projekt konfederacji przeciwko temu. Spect.,
 discours 16, p. 2.
 Nro 19 O złym guście w materjach nauk dotyczących się = aluzje
 do herbów, koncepty.
 Nro 20 Młodzież chciwa rozkoszy, starość oplakująca, że minęły.
 Spect., 22, p. 2 =

Romae natio“ i t. d. M 1772, 14. RS II, 8: Application et industrie mal placée. Caractère de Mr. Wimble (Caractère de Mr. Wimble, vrai original). — Nr. 12. Por. I, Nr. 47. L. — Nr. 13 = M 1765, 40 (s. 310: „Obłuda czyli hipokryzja jest jadem w miodzie ukrytym“). — Nr. 14. Por. M 1765, 55, s. 421: *Ciężki ojczyźnie obywatel* i tegoż samego autora M 1766, 75 (list Spokojnickiego i odpowiedź, z której wynika, że autor jej napisał M 1766, 62. Por. s. 583: „Dawniej już przełożyłem na czym prawdziwe męstwo zawisło“). Por. charakterystykę junaka M 1765, 15, s. 119, M 1767, 9, s. 67—8. Por. nadto M 1767, 51 i 52 (o pojedynkach). Por. I, Nr. 66. — Nr. 15 = M 1766, 58 (s. 444: „Co jest ubóstwo?“ — „Pytam się teraz co to jest skąpstwo?“ — „Lucyljusz w łatanej sukni chodzi...“ — „Irus w mizernym i to jeszcze nie swoim domku...“). RS II, 11: Deux hommes de caractères opposés, et dans le fond très-uniformes (Irus et Laertes, caractères opposés). — Nr. 16 = M 1765, 39, s. 299: *Co Polak to starosta, co Niemiec to generał, co ksiądz to kanonik*. Por. M 1767, 58 i 59. Por. I, Nr. 5. — Nr. 17. RS II, 15: Suites funestes de la division et de l'esprit de parti (Effets de l'esprit de parti). — Nr. 18. RS II, 16: Projet d'une ligue contre le violent esprit de parti (Ligue contre l'esprit de parti). — Nr. 19. Por. M 1767, 68 i 69. — Nr. 20 = M 1766, 103 (s. 798: „niechże mi się też godzi obrócić mowę do tych, którzy źle są staremi i piastować sędziwości swojej nie umieją, albo nie chcą“; s. 801: „Sproсна rzecz jest siedmiodziesiątletni chłopiec — tak Pismo nieprawych starców nazywa“). RS II, 22: Jeunes gens avides de plaisirs, et vieillards qui les regrettent (Regretter de n'être plus jeune, grande folie). Młodzież rozpustna por.

- Nro 21 *Wizja Mirzy = Spect., 23, p. 2.*
 Nro 22 *O niestateczności i chwiejących się umysłach = p. II.*
 Nro 23 *O naturze żartów = p. I.*
 Nro 24 *O przeciwnościach, do których umysł przygotować trzeba =
 Si quid ego = etc. =*
 Nro 25 *Portrait (!) de Pharamond =*
 Nro 26 *O stylu wykwiintnym =*
 Nro 27 *O sercu skłonnym do dobrego — Sp. =
 Sic vita erit etc. =*
 Nro 28 *Osobliwe stowarzyszenie pychy z podłością — |*
 6 29 *Zażycie talentów ich szacunek stanowi =
 Non solum scientia etc. =*
 30 *Zaszczyty handlu i handlujących, albo porównanie korzyści handlu, z szkodą próżnującego szlachectwa =
 Haec memini etc. =*
 31 *O ochędostwie*

M 1765, 52 (s. 403: „iż co niegdyś o starcu rozpustnym powiedziano: septuaginta annorum puer“), złe skutki rozpustnego życia por. M 1766, 36. Por. I, Nr. 6. — Nr. 21 = M 1766, 78 (s. 602: „Różne mając manuskrypta orjentalne, znalazłem między temi jeden, mający tytuł: *Widzenie Mirzy*“). RS II, 23: Vision de Mirza. — Nr. 22 = M 1765, 34 (s. 258: „kardynałną... sprężyną była owa nieprzełamana umysłu stateczność“). Por. M 1766, 96 (s. 747: „Niewzruszona umysłu stałość“). Por. M 1772, 104. RS II, 24: De l'inconstance, de l'irrésolution, et de la passion d'être riche. — Nr. 23 = M 1766, 80 (s. 622: „Naśmiewać się z cnotliwych, dlatego że cnotliwi, to i z granicy żartów wychodzi“). Por. M 1766, 44. Por. XII. RS I, 22: De la cause du rire, et de ce qui l'excite dans les bons et les petits esprits. — Nr. 24. Por. M 1772, 20. RS II, 25: Des revers auxquels il faut s'attendre dans la vie. Exemple d'Eléonore (Lettre d'Eléonore à l'auteur. Reponse de l'auteur à Eléonore). — Nr. 25. RS I, 38: Portrait de Pharamond et d'Eucrate. — Nr. 26 = M 1766, 54 (s. 415: „Quintyljan pisarzów takowych, co się na styl wykwiintny, górny i niezrozumiany sadzą“). — Nr. 27. RS II, 27: Du bon naturel. — Nr. 28 = M 1765, 20: *Najprzystojniejsza rzecz cnotą a nie urodzeniem zaszczycać się* (s. 151: „pycha i podłość razem“). — Nr. 29. RS II, 28: Les talens ne sont estimables que par le bon usage qu'on en fait (Talens non estimables en eux-mêmes. Talens et vertus deux choses distinctes). — Nr. 30. Por. M 1772, 24. RS II, 29: Dispute entre deux amis. Comparaison du commerce à la gentilhommerie (Négo-ciant aux prises avec le gentilhomme). — Nr. 31 = M 1765, 54 (obiad; s. 419: „Między najprzykrzejszemi przeciwko przystojności występkami kładę nieochędostwo“; pijatyka, korzenie i przyprawy). Por. M 1766, 56 (obiad; pijatyka, korzenne przysmaki). Por. M 1772,

- 32 *Alegorja o młodości i piękności*
 33 *O zabobonach*¹
 34 O zniewieściałości = gnuśności =
 NB. z „Kantyczek“ epigr. = Młódź już ospała etc.
 35 *O pijaństwie = Enumeracja chwalby pijaka*

Siccat inaequales calices conviva, solutus
 legibus insanis.

Hor., Serm. II, Sat. VI=²

- 36 *O nierozsądnym upieraniu się przy zdaniu swoim*
„Alter rixatur de lana saepe caprina“
 37 O nierozsądnym przymawianiu się na zgromadzeniach
 publicznych. |
 7 38 Modestja w każdym stanie przyzwoita =
 Quanto quisque sibi etc. —

¹ Pierwotnie: *O fałszywej żarliwości = tantaene animis caelestibus irae?*, co wykreślono.

² Motto dopisane później.

90. — Nr. 32 = M 1765, 22: List kawalera do damy (s. 170: „poznałem Miłość z Młodością“). — Nr. 33 = M 1765, 16 (s. 127—8: „niespokojność nasza sama się omamia, na rzeczach płołych, gusłach, zabobonach, wieszczbach, wrózkach niegodziwą zasadza ciekawość“). RS I, 5: Superstitions ridicules, présages imaginaires. — Nr. 34. Por. M 1767, 46 (s. 362: „Publiczne i prywatne interesa giną gnuśnością młodych“). *Kantyczki pieśni nabożnych według obrządków kościoła świętego katolickiego na uroczystości całego roku z przydatkami nowych pieśni, osobliwie o Bożym Narodzeniu z pozwoleniem starszych* (Lwów, Jan Szlichtyn, 1767), będące niewątpliwie przedrukiem wcześniejszego wydania, zawierają (s. 408—11): *Pieśń o niestatecznej młodzi*, w której atoli nie znaleźliśmy wiersza: „Młódź już ospała“, upatrzonego na motto do artykułu: O zniewieściałości, gnuśności. — Nr. 35 = M 1766, 14 (s. 103: „Jeżeli wstrzemięźliwość godna pochwały, pijaństwa dość zganić nie można“). Zapowiedź tego artykułu M 1765, 19, s. 149. Nie ulega wątpliwości, że autor M 1766, 14 napisał dalsze artykuły o pijaństwie, a to M 1766, 19 (s. 142: „Znać że *Monitor* o pijaństwie jakążkolwiek uczynił impresją, kiedy wkrótce odebrałem list... Antalewicza“), M 1766, 31 (s. 227: „Rozumiałem, że tak istotna między pijanym a pijakiem różnica“), oraz 1766, 81 (s. 628: „Żaden z dyskursów moich tyle mi nie zdarzył korespondencyj, jak ten, w którym list JMci pana Antalewicza był pomieszczony“). Por. M 1772, 73. Por. I, Nr. 31. Por. nadto artykuł o wódce M 1767, 40. — Nr. 36 = M 1766, 16 (s. 118: „Wadzić się choćby o rzecz słuszną nie zdobi, cóż dopiero o rzeczy mniej godne uporu“). RS II, 39: Des gens d'étude qui se plaisent à l'argumentation. Maximes opposées très sages (Des disputeurs de profession). Por. M 1772, 101. — Nr. 37. Por. I, Nr. 76. — Nr. 38. RS

- 39 Rozebranie głowy gacha i serca gaszycy.
 40 *Ludzie bardziej starają się o przymioty rozumu niżli serca* —
 41 *Widzenie alegoryczne przetłumaczone* =
 42 *O różnicy prawdziwego nabożeństwa od fanatyzmu —*
tantaene animis caelestibus irae?
 43 Obserwacje dwóch gońców tatarskich w Warszawie
 44 Przymioty serca i umysłu nad piękność prze-
 nosić potrzeba. NB. JP. kasztelanic =
 45 *Czym się kto w stanie lub płci zaprzętać powinien, i jak źle*
quand on emprete sur les droits d'autrui — NB. o heroinach =
 46 *Wizja Jaratyldy i Marathona* = |
 8 47 O wyborze przyjaciół =
 Nos duo turba sumus.
 48 O marnotrawcach
 49 *O przymiotach sędzi i sprawiedliwości*
 50 *O miłości ojczyzny i dobra publicznego*
 51 O zbytcej i urażliwej dotkliwości
 52 *O strachach* =

II, 40: Modestie sied bien à toute sorte de personnes (Modestie sans fard; ses avantages). — Nr. 39 = M 1769, 84 i 86 (Józef E. Minasowicz). Por. M. 1772, 55. — Nr. 40 = M 1765, 24 (s. 180: „Nie widzę większego pod słońcem bezprawia nad złe zażycie rozumu“). RS I, 4: Les hommes cherchent plutôt à paroître spirituels que vertueux (L'Esprit et le Savoir préférés à la Vertu). — Nr. 41 = M 1765, 56. Por. M 1765, 71. — Nr. 42 Por. I, Nr. 79. XIV. RS II, 34: Sur le faux zèle en fait de religion. Zèle monstrueux de athées (Sur le faux zèle. Zèle des athées). — Nr. 43. RS I, 24: Observations faites à Londres par quatre rois indiens. Por. M 1772, 7. „Obserwacje dwóch gońców tatarskich w Warszawie“ przekształciły się najprawdopodobniej w uwagi niby Chińczyka, Yunipa, o Polsce (M 1765, 58 do 60, 62, 66, 67, 70). — Nr. 44. Por. M 1766, 47, 49. — Nr. 45. RS I, 31: Les hommes et les femmes qui se mêlent de ce qui ne convient pas à leur sexe (Esprit de parti, sa disconvenance pour le sexe). — Nr. 46. RS I, 30: Des idées qu'ont les Américains à l'égard d'une autre vie (Vision de Marrathon, Américain). — Nr. 47 = M 1766, 34 (s. 251: „Wielu z czytelników daremną pracą nazwą pisać o przyjaźni“, s. 253: „nos duo turba sumus“). Por. I, Nr. 12. L. RS I, 35: Sur le choix des amis, et les avantages de l'amitié. — Nr. 48. Por. M 1772, 31, 99. RS I, 42: Contre ceux qui dissipent leur bien et qui s'endettent mal à propos (Des hommes ruinés par leur dissipation). — Nr. 49 = M 1765, 8 (s. 54: „rzucił między nas kwestją o przymiotach doskonałego sędziego“). — Nr. 50 = M 1765, 23 (s. 173: „Jeżeli umrzeć za ojczyzną rzecz słodka, cóż pożądanszego być może, jak żyć dla niej?“). Por. M 1765, 33. XI. — Nr. 51. — Nr. 52 = M 1765, 13 (s. 102: „biorę przed się impresję bojaźni, któremi umysły dzieci

- 53 *O grzeczności*
 54 *Discours politiques sur la Pologne* p. Łoyko
 55 *Continuation*
 56 *Continuation*
 57 *Continuation*
     Continuation
 58 Przystojność powinna być duszą i regułą to-
     warzystwa ludzkiego.
 59 Hardość najnieznośniejszy defekt.
 60 O przymiotach prawdziwej pokory |
 9 61 O wspaniałości umysłu
 62 *Apologie du theatre*
 63 *Continuation*
 64 *Continuation*
 65 *Continuation* NB. Politique. No. 54.
 66 O przymiotach waleczności.
 67 *Skrętność zbytnia im z większej chciwości wypełnienia*
     tego co zamyślamy pochodzi, tym się bardziej skutkom
     żądź naszych sprzeciwia.
 68 O ludzkości i prawach hospitalitatis w powszechności,
     i usprawiedliwienie szacunku cudzoziemców.

napawają“). RS II, 9: Terreur panique sur de prétendues apparitions. Por. M 1772, 15. — Nr. 53 = M 1765, 19 (s. 144: „Grzeczność, którą obcowania ludzkiego okraszą nazwać mogę“). Por. M 1766, 40. — Nr. 54, 55, 56, 57: Discours politiques sur la Pologne. Tych jest znaczna ilość; główne M 1765, 35 do 38, M 1766, 2 do 13, 45, M 1767, 24 do 27 („materje do ekonomji polskiej“). — Nr. 58. — Nr. 59 = M 1765, 18 (s. 138: „wyniosłość była zawsze i jest zwyczajną przywarą“, „starożytność największych mędrców o niepomiarowaną cenzuruje hardość“). — Nr. 60. — Nr. 61 = M 1767, 14 (s. 106: „do sprawowania rzeczy wielkich przestronność serca i nieustraszona umysłu wspaniałość koniecznie jest potrzebna“). — Nr. 62 = M 1765, 27 (s. 205: „...Tego rodzaju są teatralne widowiska“). — Nr. 63 = M 1765, 50 (s. 386: „Otwarcie theatrum w Warszawie“, s. 388: „rzymska urbanitas“ por. M 1765, 19, s. 146: „urbanitas rzymska“). — Nr. 64 = M 1766, 63 i 64 (s. 483: „Theatrum polskie, w Polsce dotąd niewidziane“). Por. XXXIII. Z otwarciem teatru, które zapowiada M 1765, 10, s. 83, łączy się M 1765, 49. — Nr. 65 = M 1766, 65 (s. 499: „uwagi i zdania o regułach teatralnych“). — Nr. 66 = M 1766, 62 (s. 475: „Ślepa... porywczność nie jest przymiotem lękliwego serca, ale się męstwem nazwać nie może“). Por. I, Nr. 14. RS II, 21: La difference du courage d'un soldat, distingué de la valeur (Courage machinal distingué de la valeur). — Nr. 67 = M 1765, 21 (s. 159: „Skrętność z zbytniej chciwości osiągnięcia pochodząca, im się natarczywiej przybliżyć sili do zamierzonego celu, tym bardziej od niego oddala się“). Motto por. I, Nr. 8. — Nr. 68 = M 1765, 41, s. 316: *Nie mogą*

- 10 69 Powinszowanie szpetnym =
 70 Konsolacja dla pięknych =
 71 Reguła jak czytać księgi, w szczególności „Monitora“ =
 72 *List guwernora au „Spectateur“* |
 73 O kłamstwie =
 74 *O dwojakim rodzaju złych czytelników*¹
 75 O tych, którzy znają co dobrze, a nie czynią, ganią co złe, a za nim idą =
 Video meliora proboque deteriora sequor
 76 *O wielomowstwie*
 77 *drugi o przymiotach sędziego* =
 78 *Obrzydzenie i wzgarda własnego języka*
 79 *O upadku pobożności*
 80 *O fałszywym i szkodzącym wstydzie*

¹ Pierwotnie: *O hipokryzji*, co przekreślono.

ci kochać Rzeczypospolitej, którzy w niej nic swojego nie mają. Por. VI. XIX. — Nr. 69. — Nr. 70. — Nr. 71 = M 1765, 48: *O używaniu i czytaniu ksiąg*, oraz M 1765, 51 (s. 393: „przyszedł mi na myśl rodzaj jeden moich czytelników, którzy, co tylko w *Monitorze* czytają, stosują do drugich“). Por. M 1766, 74. — Nr. 72. Por. I, Nr. 6. — Nr. 73 = M 1767, 49 (s. 385: „W pewnym domu zastałem młodego kawalera tak już wydoskonalonego w kłamstwie“). Por. I, Nr. 5. — Nr. 74 = M 1766, 37 (s. 276: „Jest jeszcze i trzeci rodzaj tych, co o księgach sądzą“). — Nr. 75. — Nr. 76 = M 1765, 14 (s. 110: „Sprawiedliwie zatym przeciw wielomowności powstaję“). Por. M 1766, 93 (s. 724: „ja biorę przed się pochwałę milczenia“, s. 726: „gdybym się chciał rozszerzyć nad tym wiele złego wielomowność ludziom przyniosła“). Artykuły M 1765, 14 i M 1766, 93 wyszły niewątpliwie z pod pióra tego samego autora. Por. M 1767, 28 (tu przekład *Ody do milczenia* Pope'a). Por. I, Nr. 37. — Nr. 77 = 1765, 9 (s. 62: „Filander... wielekroć ledwie mi łez radosnych z oczu nie wyciskał wyobrażeniem dobrych sędziów“). Por. I, Nr. 49. — Nr. 78 = M 1765, 10 (s. 79: „Doznaje tego na sobie nasz język polski niegdyś obfity, dziś wzgardzony i w ostatnim obarczeniu“). Por. XXIII. — Nr. 79. Por. I, Nr. 42. — Nr. 80 = M 1766, 23 (s. 174—5: „niezbyt dawno ustały te czasy u nas, w których sromotno się zdało żołnierzowi czytać a damie więcej umieć nad *Ojczyznę*; ten rodzaj złego wstydu przeszedł, ale na nasze nieszczęście ustąpił miejsca jeszcze gorszemu“; s. 180: „niech raczy przeczytać zdanie jednego wielce poważnego autora, które tu umyślnie kładę: *Civili vitae multo utilior est...*“ i t. d. Por. XXVII). „Fałszywego wstydu“, który należy zwalczać hasłem: *Sapere aude*, dotyczy również M 1765, 15 (s. 117 „hasło: a co o mnie ludzie powiedzą“?). Zwrócić tu należy uwagę na wiersz o lichwiarzu Horacjuszowskim (s. 122), który: „Grosz wszystkich zebrał na wschodzie, lecz wziętek | Znowu dał w lichwę, w mie-

- 81 *O zbytnie wielkim o sobie rozumieniu*
 82 różne zdania o „Monitorze“ w podłych
     quod mihi obsit clare certumque locuto
     Luctandum in turba.
     Hor., Serm., l. II, Sat. VI.
 83 Przysłowia niepotrzebne — nieuczciwe —
 84 Afektacje mówienia pieszczonemu w damach —
 85 Białogłowy przez afektacją czegoś się zawsze boją —
 86 Antypatje wykwiłne nie zdołają człowieka — |

II.

11   Eloges des grands hommes.

1. Jana Tarnowskiego
2. Jana Zamoyskiego
3. Samuela Maciejowskiego —
4. Tomickiego kanclerza, którego Acta Cancell. extant w Bibl. Załuskich. —
5. Andrzeja Maksymiljana Fredra.
6. Ossolińskiego Łukasza kanclerza.
7. Jana Karola Chodkiewicza het. w. I.
8. Orzechowskiego —
9. Starowolskiego = Herburta = Hozjusza = Kromera = Opalińskiego = Ossolińskiego = Lubomirskiego = Załuskiego bisk. krak. — Poniatowskiego kaszt. = |

III.

12   U Rzymian grzano izby oddechami pieców = Per impressos parietibus tubos per quos circumfunderetur calor, qui ima simul et summa feriret aequaliter.

Seneca, Ep. 20.

siąca początek“. Mieści go również M 1772, 97 (s. 765: „Grosz wszystek zebrał przy końcu, lecz wątek | Znowu dał lichwie w miesiącę początek“). Wiersz ten pochodzi z ody II *Epodon* Horacego, którą, w przekładzie Onufrego Korytyńskiego, ogłosił M 1767, 70. Por. nadto: *Pieśni wszystkie Horacjusza przekładania różnych*. Tom II. Warszawa, 1773, s. 304—8, oraz Ignacy Krasicki, *O rymotwórstwie i rymotwórcach (Dzieła poetyckie*. Tom III. Warszawa, 1803, s. 161—3). Por. XLII. — Nr. 81 = M 1765, 17 (s. 130: „Miłość własna zbyt podchlebstwem wprowadza w błąd nader dobrego o sobie rozumienia“), M 1767, 37 (s. 290: „Z tego źródła, sc. z miłości własnej, większe niż należy o sobie rozumienie biorąc“). — Nr. 82. — Nr. 83 = M 1767, 76 (s. 662: „W tę ją liczbę kładę nałóg przysłowia. Dzieląc je na złe i nieuczciwe z jednej strony“ i t. d.). Por. LVI. — Nr. 84. Nr. 85. Nr. 86. Por. LVI. — II, 1—9. „Eloges des grands hommes“ miały być zapewne tematem artykułów w *Monitorze*. —

IV.

Posteris an aliqua cura nostri nescio. Nos certe meremur ut sit aliqua, non dico ingenio; id enim superbum¹; sed studio, sed labore², reverentia posterum.

Plinius, Epist. =

V.

Vellejus Paternulus o Kurjonie trib. pleb. (= który w czasie domowej wojny przedał się był Cezarowi =) powie: homo ingeniosissime nequam. |

[Strona niezapisana]

VI.

- 14   Odpowiedź na zarzuty tych, którzy ganią dystynkcje czynione cudzoziemcom, z usprawiedliwieniem z jednej strony ludzkości, która hospitalitatem zachowywać każe, w (!) drugiej, że w cudzoziemcach nie cudzoziemczyzna ale przymioty szacowane są i być powinni (!). = Tytuł dyskursu o ludzkości =

VII.

NB. Komparacja „Polaka sensata“ z „Listami“ Cyncerona in eadem materia =

VIII.

NB. Zbyteczne oświadczenia przeciwne szczerości =

Accurrit quidam notus mihi nomine tantum

Arreptaque manu quid agis dulcissime rerum.

Hor., Sat. IX, v. 3, 4.

IX.

O familjantach = Non sine ratione, sacra est magnarum virtutum memoria: et esse plures bonos juvat, si gratia bonorum non cum ipsis cadat. Hoc debemus virtutibus, ut non praesentes solum illas, sed etiam ablatas e conspectu colamus. Egregiis majoribus ortus est, qualiscumque et sub umbra suorum lateat.

Seneca, de benef., l. IV, c. XXX. |

¹ Po: *superbum* skreślono: *est*.

² Po: *labore* skreślono: *sed*.

IV = M 1772, 1, s. 6. — VI. Por. I, Nr. 68. XIX. — VII. *Polak sensat w liście, w komplemencie polityk, humanista w dyskursie, w mowach statysta*, dzieło Jezuitów, ks. Wojciecha Bystrzonowskiego (liczne wydania: Lublin, 1730; Lublin 1732; Poznań, 1733; Wilno, 1733, Kalisz, 1736; Lublin, 1737; Poznań, 1738; Wilno, 1738; Kraków, 1739; Warszawa, 1739; Kalisz, 1747; Lwów, 1757. Por. Estreicher, *Biblijografia*, og. zb. tom XIII, s. 484—5). — VIII. Por. I, Nr. 5, 16. XXXVI. Motto z Horacego „Accurrit quidam“ M 1767, 77 (Wodnicki). Por. S I, 18. — IX. = M 1772, 30, s. 230, 231.

X.

- 15 NB. O wychowaniu dzieci, dyskurs. Stąd dzieci do nauk wstręt mają, a chęć do próżnowania, iż zmlódu karą naukę, nadgroda próżnowanie im czyniemy = Przykład tej pani, która nie chcąc aby dziecko za drzwi wychodziło, położyła mu na progu książkę =

XI.

O fałszywych miłośnikach ojczyzny, którzy nadgrody koniecznie pragną i rozumieją, że zabiegi inszym końcem czynione, w poczet zasług poczytane być powinny —

XII.

Do żartów. *Facetiae quae etiamsi alia omnia tradi arte possunt, naturae sunt propria certe, neque ullam artem desiderant.*

Cic., lib. II, de oratore, c. 54.

Prawdziwy żart przetłumaczony szacunku swojego nie traci. — |

XIII.

- 16 Cum laeta poscent, consilii celer
Cum maesta rerum, strenuus ingeni
Immotus, innixusque semper
Ipse tibi, patiensque curae.

Sar., lib. IV, od. 38. —

XIV.

O prawdziwej pobożności, nie ta jest, która na pacierzach i innych czczych obserwacjach zawisła, ale ta która ma za cel zadość czynienie obowiązkom.

XV.

1.

Gliscit aeterno sociale nexu
Robur. Arcanos opulentiorum
Ira per rixas agitata magnas
Eruit urbes.

Sarb., l. IV, o d. 36.

2.

dat ira vires quae tumido dolet
ab hoste temni —

id., lib. IV, od. VI.

Por. XXVIII. — X. Por. XXXVII. XLIX. — XI. Por. M 1765, 33 („służyć ojczyźnie“; s. 257: „w nadzieję tylko spodziewanej nadgrody działać“; s. 258 o *Monitorze* z r. 1763). Por. M. 1769, 46. Por. I, Nr. 50. — XII. Por. I, Nr. 23. Cytat z Cycerona podaje S IV, 25, s. 156. — XIV. Por. I, Nr. 42, 79. — XV.

3.

o lux, o veterum recens
Sidus Jagellonum, o Patriae Pater
Primasque bellantis per undas
Sarmatiae cynosura salve.
lib. IV, XXIX. |

XVI.

- 17 Niemca¹ pobić; żyda oszukać²; psa ukraść; człeka odmówić³
w Polsce nie grzech. = Pana ukrzywdzić⁴ =

XVII.

Martialis o jurystach powieca = Iras et verba jocant.

XVIII.

Defekt narodu = Na dal nie myśleć —
Serviliter naśladować.

XIX.

Dwie rzeczy zdają się być przeciwne hospitalitas, i razem nie-
nawiść cudzoziemców —

Przymnożenie szlachty nie szkodzi dobru pospolitemu. Jeżeli
umniejszenie pesesji — tyle jest jeszcze pustego gruntu — Jeżeli
zazdrość — rzecz podła. etc.

XX.

Koncepta, acrostichi, lata

Turpe est difficiles habere nugas
Et stultus labor est inaeptiarum.

Martialis, l. II, Ep. 66.

W całym Cyceronie jednego konceptu nie znajdziesz⁵ =

XXI.

Apologia Ezopa i bajek jego, oraz tego sposobu
pisania.

¹ Niemca napisane na: *Psa*.

² Nad *oszukać*: *ukrzywdzić*, co przekreślono.

³ *Odmówić* napisane na: *oszu*.

⁴ *Pana ukrzywdzić* dopisane później.

⁵ Dopisane później na boku.

3. Motto z tej samej ody Sarbiewskiego M 1765, 9. — XVI = M 1768, 24 (s. 188: „wykradli psy co do jednego). — XVIII = M 1766, 82 (s. 637: „Jeżeli zapatrywanie się na dalsze czasy w każdym stanie i co do wszelkich spraw potrzebne, tym potrzebniejsze być powinno względem ojczyzny...“). M 1766, 87 (s. 676: „Mało zaś tych, którzyby myśleli o tym, co może nastąpić“). Por. XLIV, A. — XIX. Por. I, Nr. 68. VI. — XX = M 1766, 24 (s. 183: „Pompatyczne panegiryki, koncepta, aluzje, chronostychy, akrostychy i inne podobne czczożywej imaginacji płody“ i t. d.). Motto z Marcialisa „Turpe est“ S V, 15. Por. M 1767, 12. Por. I, Nr. 19. — XXI =

Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci.

Hor., Art. Poet.

hic et¹ mare transit

Et longum noto scriptori prorogat aevum.

NB. Ewangeliczne przypowieści. — Stylus Orientis. — |

XXII.

18   Nadzieja.

Ea sola voluptas

Solamenque mali...² —

Virg., Aeneid., III, v. DCLXI

nadzieją się paść dobre wyrażenie. — Concl. = mnie ta nadzieja w pracy wspiera, że może pożytecznym zostanę —

Spect., v. 5, Disc. XVI, p. 115.

XXIII.

Język polski.

Addiscet nova quae genitor protulerit usus

Vehemens et liquidus, puroque simillimus amni

Fundet opes, Latiumque beabit, divite lingua.

Hor., Ep. lib. II, Ep. 11.

XXIV.

Dobry pachół definicja tego słowa.

XXV.

Praemiando incitat = Epigr. pour S. Stanislas.

XXVI.

Visus est aliquando gravis, cum esset valde mitis, quid enim si mel quoque mordet vulnera in quibus ulcus inest. Metaph...

¹ Pierwotnie: *licet*.

² Po tym wyrazie: *est* przekreślone.

M 1766, 104 (s. 806: „Dwojakiej rzeczy bronić mam, najprzód bajek w powszechności, powtóre Ezopa“ i t. d.). Por. I, Nr. 4. — XXII = M 1767, 1 (s. 1: „Nadzieja, ludząca chęci nasze, zda się być przyczyną największą, iż czas drogi marnie trawimy“). Motto z Wergiljusza „Ea sola voluptas“ i t. d. S V, 17. O nadzieji (Des effets de l'esperance en général, et en particulier de celle qui est fondée sur la pitié) traktuje, powołany w zapisce, S V, 16. — XXIII = M 1766, 57 (s. 427: „Nie z tym ja uprzedzeniem o języku polskim mówić chcę“). Por. Por. I, Nr. 78 = M 1765, 10, do którego odnoszą się słowa M 1766, 57 (s. 441—2: „Niech mi się godzi jeszcze raz powtórzyć, com dawniej namienił: nie wstydzmy się języka naszego“). — XXV. „Praemiando incitat“ napis na or-

Trop de raffinement vient aux plaisirs
Tourner tout¹ en ridicule.

XXVII.

Civili vitae multo utilior est, qui malefacta probitatis² specie honestat, quam cujus benefacta sub umbra flagitij latent. = Meursii = |

XXVIII.

19

Seneca, de Beneficijs.

1.

Multos experimur ingratos, plures facimus.

2.

Non potest beneficium manu tangi, animo geritur. 5.

3.

Nonnunquam magis nos obligat, qui exiguum tribuit sed libenter; qui dedit tanquam recepturus, recepit tanquam non dedisset. c. 7.

4.

Non tulit gratis qui cum rogasset, accepit. l. II, c. 1.

5.

Sero beneficium dedit, qui roganti dedit; ideo divinanda cujusque voluntas, et cum intellecta est, necessitate gravissima rogandi liberanda est. c. II.

6.

Ingentia quorundam beneficia, silentium, aut loquendi tarditas, imitata gravitatem et tristitiam corrumpit, cum promitterent vultu negantium. c. III.

7.

Sunt quaedam nocitura impetrantibus: quae non dare beneficium est. c. XIV.

¹ Pierwotnie: *toute*.

² Po tym wyrazie: *sub* przekreślone.

derze św. Stanisława, kreowanym, jak wiadomo, w dniu 8 maja 1765 roku. — XXVII. Por. I, Nr. 80. Cytat przytoczony w artykule „o fałszywym i szkodzącym wstydzie“ (M 1766, 23, s. 180). Jan de Meurs, zwany Meursius (ur. 1579 r., um. 1639 r.), sławny filolog holenderski. Dzieła jego ogłoszono p. t. *Opera selecta* (Lejda, 1724, 3 tomy) i *Opera omnia* (Florenceja, 1741—63, 12 tomów). — XXVIII, 6 = M 1766, 98 (o dobrodziejstwach, por. s. 761). — XXVIII, 12 = M 1772, 82, s. 641 (motto). — XXVIII, 13 = M 1766, 25 (o prawdziwym szlachectwie; por. s. 180—1). Motto z Fedra „Aesopi ingenio“ i t. d. por. M 1772, 12. — XXVIII, 14 = M 1766, 71, 72 (Sydney i Sylli). —

8.

Exorari in perniciem rogantium saeva bonitas est... 14.

9.

quidquid nobis negatum est dari non potuit. c. 39.¹

10.

Eodem momento quo obligatus es, si vis cum quolibet paria fecisti: quoniam qui libenter beneficium accepit, reddidit. c. 30. |

11.

20 Ingratus est qui beneficium accepisse se negat, quod accepit: ingratus est, qui dissimulat: ingratus qui non reddit: ingrattissimus omnium qui oblitus est. l. 3, l.

12.

Generosi animi et magnifici est juvare et prodesse, qui dat beneficia DEOS imitatur: qui repetit foeneratores.

13.

Eadem omnibus principia, eademque origo, nemo altero nobilior, nisi cui rectius ingenium et artibus bonis aptius. Qui imagines in atrio exponunt et nomina familiae suae longo ordine, ac multis stemmatum illigata flexuris, in parte prima aedium collocant: noti magis, quam nobiles sunt. l. 3, c. 28.

14.

Ad beneficium dandum non adducit cogitatio avara nec sordida, sed humana, liberalis, cupiens dare etiam cum dederit, et augere novis ac recentibus vetera unum habens propositum, quanto ei cui praestat bono futura sit; alioquin humile est, sine laude, sine gloria prodesse, quia expedit. Quid magnifici est, se amare, sibi parcere, sibi acquirere? ab omnibus istis vera beneficii dandi cupido avocatur: ad detrimentum, injecta | manu trahit, et utilitates relinquit, ipso beneficiendi opere laetissima. c. XIV.

15.

Adeo gratiosa virtus est, ut insitum sit etiam malis probare meliora. XVII.

16.

Quaecumque vaga nascuntur, et actura vitam segregem, armata sunt: hominem imbellia cingit, non unguium vis, non dentium, terribilem caeteris fecit, nudum et infirmum societas munit. Duas res dedit, quae illum obnoxium, validissimum facerent, rationem et societatem. c. XVIII.

¹ Ma byé: 29.

17.

Pudeat ullum venale esse beneficium: gratuitos habemus DEOS.
XXV.

18.

Satius est prodesse malis propter bonos, quam bonis deesse propter malos. XXVIII.

19.

Multa interim reges, opertis oculis donant; non sufficit homo justus tot armatis cupiditatibus. XXXVII.

XXIX.

Inscription au „Monitor“.

Civis erat qui libera posset
Verba animi proferre, et vitam impendere vero.
Juvenalis. |

XXX.

22 O korpucjach.

Haud mihi deero
Muneribus servos corrumpam —
Hor., Serm., lib. I.

XXXI.

U Rzymian templum honoris penes templum virtutis erat, nec quisquam illud ingredi potuit, nisi prius templum virtutis transisset. — Allegorie przysionki do temple de l'honneur. Ta świątynia wybudowana przez Marjusa.¹

XXXII.

Projekta do konstytucyj tireses des moralitez =

XXXIII.

Interdum speciosa locis, morataque recte
Fabula, nullius Veneris, sine pondere et arte
Valdius oblectat populum, meliusque moratur
Quam versus inopes rerum, nugaeque canorae.
Hor., Art. Poet. 319.

XXXIV.

Immortale odium et nunquam sanabile vulnus
Inde furor vulgo, quod numina vicinorum
Odit uterque locus, quum solos credat habendos
Esse DEOS quos ipse colit.

Juvenalis, Sat. XV, 34. |

Tolerance.

¹ Zdanie dopisane później.

XXIX. Motto na karty tytułowe obu tomów, składających rocznik *Monitora*, używane w latach 1766, 1767 i 1768. — XXXIII, wiersz 2

XXXV.

- 23 Ludzie wszystko źle tłumaczący, osobliwie to co w starszych widzą — przyczyny: nieufność, źle o innych rozumienie. Zazdrość że nie są w tym stopniu, nieuważa, zbyt uczynna miłość własna, prewencje.¹

XXXVI.

Nieszczerość.

Si qua est quae restat adhuc mortalibus usquam
Intemerata fides, oro: miserere laborum
Tantium, miserere animi non digna ferentis.

Eneid., II, 143.

XXXVII.

W edukacji u nas defekta wielorakie są = Między innymi ten, iż celem wychowania czynimy język łaciński.

Przywiązana jakaś ochyda do barbaryzmu w języku łacińskim sprawia to, iż po łacinie źle mówimy, bojąc się albowiem tej hańby, nie ośmielamy się mówić tym językiem

Plagi rzadko dawane być mają, ile że takowa niewolnicza kara upodla umysł, gdy zaś jest ostatnim sposobem ukarania, zażywając jej często nie będzie dalej czym wstrętu czynić przyzwyczajonym.

- 24 Wielość umiejętności języków czy pożyteczna czy nie?

¹ Linja przekreślona kreskami węzłowatymi.

zacytowany w artykule „o regułach teatralnych“ M 1766, 64, s. 498. Por. I, Nr. 64. — XXXV=1766, 92 (s. 722: „Z tych powodów, gdy uwagi moje o nieufności i podejrzeniu kończę, dobrze wprzód uważać niż zdanie dać, odłożyć miłość własną nim decydować każdemu radzę, póki zaś oczywistość i niechybna potrzeba ust nie otworzy, tak osobliwie o starszych sądzić, żebyśmy o sobie bezpiecznie powiedzieć mogli: Haec ego mecum compressis agito labiis“). Por. XLVII. — XXXVI. Por. I, Nr. 5, 16. VIII. — XXXVII. Por. X. XLIX. W pierwszych rocznikach *Monitora* znajdujemy sporo artykułów o edukacji z tych główniejsze: M 1765, 11, 28 do 32, 52, M 1766, 27 do 30 (por. S III, 59, 62, IV, 3), 68, 79, M 1767, 17, 19, 53 do 55, 84 do 88. Pewne styczne z myślami niniejszej zapiski ma artykuł M 1767, 53 do 55, którego autor (Szkolnicki) poznał widać „szkoły brunsberskie i reszelskie w Warmji“ (s. 423—4). Por. zwłaszcza s. 418—24 (odpowiedź na skargę na szkoły publiczne, „iż się w nich długo łaciny uczą“), s. 426—8 („niektórzy u nas rodzice mają zwyczaj wielce naganny, że małych dzieci, nim je do szkół oddadzą, straszą szkołami. Przewini w czym synek, alieć zaraz ociec lub matka z tym się odzywa: Ej, chłopcze,

Towarzyszyć ćwiczeniu rozumu powinno formowanie umysłu i ciała etc. =

XXXVIII.

Znosić szczęście.

bene ferre magnam
disce fortunam..

Hor., l. 3, od. 28.

les mouvemens d'un trop grande joie sont quelquefois plus violens et dangereux que ceux de douleur — ainsi —

XXXIX.

NB. Są junacy w naukach.

XL.

List z tekstu Grachusa o Licynjuszu.

XLI.

Rzymianie za najpierwszą część rządów swoich gościńce walne mieli. Jakoż toż samo są drogi porządne w państwie, co żyły w ciele ludzkim. Żyły rozdzielają pokarmy i całe ożywiają ciało, drogi dają cyrkulacją bogactwom kraju i tym większym są znakiem życia królestwa, im są i liczniejsze i utartsze. Dyssert. o wysypaniu dróg Towarzystwa Hiszp. Przyjaciół Ojczyzny.

poszlę cię do szkół, będziesz tam dobrze ćwiczony!“). Myśli o nauce łaciny, pokrewne zapatrywaniom zapiski, spotykamy w artykule Wodnickiego M 1766, 101 (s. 785: „Do tego zdaje mi się, iżby potrzeba umniejszyć tę niejako hańbę i wstyd, który do solecyzmów — jak w szkołach błąd przeciw gramatyce nazywają — przywiązany jest. Tym albowiem hamulcem wstrzymana młodzież traci śmiałość mówienia tym językiem, w którym najmniejszy błąd czyni ich powszechnym, tak mistrzów jako i współuczniów, pośmiewiskiem“). Z rzeczonym artykułem Wodnickiego (autora M 1767, 21, 77 i 94) stoją w związku M 1767, 10 (Bezstronnicki), 23 (Łacinopolski) i 41 (Fabius de Hieronymo). — XXXVIII = M 1767, 11 (s. 81: „Największa jest doskonałość człowieka, szczęście i nieszczęście równym znosić umysłem“). Por. M 1767, 13 (s. 104: „Stąd wnosić potrzeba, że niema na świecie ani nieszczęścia tak wielkiego, ani człowieka tak słabego, któryby nie mógł, kiedy zechce, cierpliwością swego utrapienia sobie osłodzić“). — XL = 1766, 53 (s. 409: „Plutarchus w życiu Gracha daje nam przykład dość osobliwy... itaque Caius Gracchus... Licinium servum adhibuit“). Por. S III, 15: Des grands faiseurs de questions et des babillards. —

XLII.

La honte est un des grands biens, ou un des grands maux de l'homme.

Homerii Ili., 24.

XLIII.

Sex horae tantum rebus tribuantur agendis,
Vivere post illas littera teta monet.

Martialis. |

XLIV.

- 25 Zarzuty sprzeciwiające się istności dobrego obywatela.
- A. 7 Cóż mi potym kiedy ja tego nie zobaczę? Ja
- B. 5 Jakże ja mam ojczyźnie dobrze czynić, który ledwo sam sobie poradzić mogę? Ja
Boh = Statek w złym
- C. 2 Na cóż odmieniać to cośmy tak długo utrzymowaliśmy?
Delicta majorum
- D. 3 Więcej mieli rozumu nasi ojcowie niż my? Ja.
L'objet rend les choses bonnes ou mauvaises
Rzeczy z powierch. podle niegodne tego, żeby osoba mojej rangi miała się tym zaprzętać?
Boh
- E. 4 Niepodobna złemu poradzić, nadto by było do czynienia.
- F. 1 Dobrze nam tak jak jesteśmy odpowiedziano na to w opisanu stanu naszego, a choćbyśmy byli dobrze, dość że możemy być lepiej trzeba. Ja.
- G. 6 A kto wie jak się to uda może będzie gorzej?
Jabym robił, ale mi się to nie nadgrodzi, swoje stracę a nic nie zyskam?
Cóż ja jeden zrobię?
Polska nierządem stoi — |

XLV.

- 26 Nam quod me tecum iracunde agere dixisti solere, non est ita. Vehementer me agere fateor: iracunde nego: omnino irasci amicis

XLII. Por. I, Nr. 80. — XLIV, A = M 1766, 82 (s. 638: „Cóż mi potym, kiedy ja tego nie obaczę“). Por. XVIII. — XLIV, B = M 1766, 84 (s. 652: „A jakże ja mam czynić dobrze ojczyźnie, ja, który ledwo sam sobie poradzić mogę?“). — XLIV, C = M 1766, 87 (s. 679: „Przeżyliśmy tyle czasów w tym nierządzie, przeżyjemy i resztę. Niech się dzieje, co chce“). — XLIV, E = M 1766, 83 (s. 644: „Niepodobna zabieżeć złemu, byłoby wiele do czynienia“). — XLIV, F = M 1766, 91 (s. 708: „Mospanie, dobrze nam tak jak jesteśmy“). — XLIV, G = M 1766, 89 (s. 691 i 698: „Polonia confusione regitur“, s. 697: „Confusione stat Polonia“). — XLV. Por. M 1767, 6. —

non temere soleo, ne si merentur quidem. Itaque sine verborum contumelia a te dissentire possum; sine animi summo dolore non possum.

Plut.

XLVI.

Les regles fondamentales de l'histoire sont, qu'un ecrivain n'ait jamais la hardiesse d'assurer ce qui est faux ni de supprimer ce qui est vray; qu'il ne se rende jamais suspect de faveur ni de haine; que dans la relation des faits il observe l'ordre des tems, et qu'il joigne quelquefois la description des lieux; qu'il commence par l'explication des desseins, pour passer ensuite a celle des actions, et de-la au recit des evenemens: qu'en expliquant les desseins, il ne fasse pas difficulte d'en porter son jugement; qu'en racontant les actions il en developpe les principales circonstances; et que dans l'exposition des evenemens il distingue ce qui est l'ouvrage de la fortune, ou de la temerite, ou de la prudence; qu'il fasse une peinture ressemblante du caractere particulier des grands hommes: enfin qu'il revete son ouvrage d'un stile clair et soutenu, sans avoir recours a des ornemens etrangers, et sans chercher d'autre merite que celui de se faire entendre.

XLVII.

Modeste tamen et circumspecto iudicio de tantis viris pronuncian-
dum est, ne quod plerisque accidit, damnent quae non intelligunt.

Quintilianus. |

XLVIII.

27 O t a Ń c u.

Et Scipio triumphale illud corpus movit ad numeros, non molliter se infringens, ut nunc mos est etiam incessu ipso ultra muliebrem molliem fluentibus, sed ut illi antiqui viri solebant, virilem in modum tripudiare, non facturi detrimentum etiamsi ab hostibus suis spectarentur.

Seneca.

XLIX.

Do wychowania dzieci i ćwiczenia w naukach za regułę brać powinniśmy te słowa Qwintyljana: id in primis cavere oportebit, ne studia, qui amare nondum poterit, oderit, et amaritudinem semel perceptam, etiam ultra rudes annos reformidet.

XLVI. Nie udało się nam wysledzić autora, z którego pochodzi cytat o regułach pisania historji. To pewna, że osnowa rzeczonych reguł pokrywa się z zasadami, jakie historykowi przepisał Cicero, *De oratore*, I, II, c. 15. — XLVII. Cytat przepisany prawdopodobnie z M 1766, 38, gdzie użyty jako motto. Por. XXXV. — XLVIII = M 1772, 64 (s. 503—4: „Co Seneka o Scypionie Afrykańskim mówi.... Et Scipio triumphale illud corpus movit ad numeros“ i t. d.). — XLIX. Por. I, Nr. 5.

L.

Cycero o przyjaźni mówi = *quam si fructum nostrum referemus, non ad illius commoda quem diligimus, non erit illa amicitia sed mercatura quaedam utilitatum suarum.*

de natura deorum, l. XLIV.

LI.

O zemście = *est enim ulciscendi et puniendi modus. Atque haud scio an satis sit eum qui lacesserit, injuriae suae poenitere.*

— *Cum parcere vel laedere potuissem, ignoscendi quaerebam causas, non puniendi occasiones — neque vero me poenitet mortales inimicitias, sempiternas amicitias habere.*

Pro C. Rabirio Post., 12. |

LII.

- 28 *Zazdrość* = *declarasti verum esse id quod ego semper sensi, neminem alterius, qui suae confideret, virtuti invidere.*

Vid. Cice. in Plutarch.

LIII.

Sława = *Est enim gloria consentiens laus bonorum, incorrupta vox bene judicantium de eccellente virtute: ea virtuti resonat tanquam imago; quae quia recte factorum plerumque comes est, non est bonis viris repudianda.*

Tuscul. Quaest., 2, 3.

Mihi detur ille puer quem laus excitet, quem gloria juvet; in hoc desidium nunquam verebor.

Quintil., l. 3.

LIV.

Pochlebstwo = *Memoriae proditur Tiberium quoties curia egrederetur, graecis verbis in hunc modum eloqui solitum: O homines*

VIII. XXXVI. — L. Por. I, Nr. 12, 47. — LI. Por. M 1766, 73 (s. 565: „Zemsta bierze istność“ i t. d.). Por. M 1767, 8 (s. 57: „nierównie jednak jest nieprzystojniejsza pamiętać długo urazę i pomsty za nią szukać“). Mowa Cycerona za Rabirjuszem zacytowana M 1767, 88, s. 748. — LII. Por. M 1766, 22 (s. 166: „Uważając jakie mogą być przyczyny zazdrości...“). M 1767, 29 (s. 225: „Żadna przywara większej ludzkiemu społeczeństwu krzywdy nie czyni, jak zazdrość“). — LIII. Por. M 1766, 85 (s. 659: „Chęć wrodzoną dobrej sławy wielorakim przyczynom i pobudkom przypisują autorowie“). M 1767, 82 (s. 708: „Bardzo wielu mamy autorów, którzy nam różne do nabycia sławy podają sposoby, nie zdarzyło mi się jednak żadnego czytać, któryby nas uczył, jak nabytą sławę mamy utrzymać“). — LIV. Por. M 1766, 21 (s. 158: „Dwa

ad servitutum natos, Scilicet etiam illum qui libertatem publicam nollet, tam projectae servientium patientiae taedebat.

Tacit., Annall., lib., 3, c. 65.

LV.

- 29 Neokles, jeden z towarzyszków „Monitora“, mając dobra odległe, wyjeżdża do nich, obiecując „Monitorowi“, że z nim będzie korespondował —

Najpierwszy list o złej drodze i że się na jednej nikezemnej grobelce wyrzucił z mostu i z mostem.

Opisanie niewygody karczem, niedostatku karczmarzów, niebaczności dziedziców i posesorów w tym wszystkim, co do wygody podróży należy.

Oddają mu wizyty, opisuje sąsiadów, ciekawość wiejska wiedzieć nowiny warszawskie i afektacja, że są o wszystkim informowani. Stąd bajek pełno po prowincjach,

Oddaje Neokles wizytę wdowie jednej, która go zaprasza na wesela córki swojej. — NB. wykwintność godna śmiechu parafjanek, a konieczna pretensja naśladowania warszawskich manier i strojów. — Zbytek tak w mężczyznach jako i białogłowach strojenia. — Nic zaś przeciwniejszego niemasz dobremu gustowi nad przesadzanie się w bogatych ubiorach. — |

- 30 Opisanie wesela i zabobonów. —

Zabobony snów w wigilją ś. Jędrzeja i Katarzyny. —

Superstycja, fanatyzm, przewencje, strachy, czary, upiery — Podstarość powie, że coś w zamku straszy i chodzi po nocy — Sam przestraszony doświadcza się jednak, że to sprawka podstarościgo (!), żeby go z domu wygnać.

Intrygi damskie na odpustach, weselach i kuligach.

Pijaństwo, konwersacje domowe jakie. —

Damy rujnujące mężów chcąc ująć za modne. —

Młodych dziedziców rozpusta i marnotrawstwo.

Hardość domatorów koniecznych chcących asystencji panien, dworzan, cugów poszóstnych, żołnierzów, harmat etc. —

Przysady, żeby ująć za grzecznych wcale skutek przeciwny czynią.

Rozmowa de statu pełna przewencyj z jednym sąsiadem. |

- 31 Zbytek w myślistwie wprowadza w wydatki, stratę czasu — przyzwyczajenie do okrucieństwa — Niebezpieczeństwo życia —

Opisuje dom szczęśliwy — Małżeństwo niemodne — Obfitość niezbytująca — Porządek niewykwintny — Szczęśliwość wiejskiego życia — potrzeba — pożytek.

---

występki najwięcej złego mnożące na świecie powinnyby wszystkich obruszyć ludzi: podchlebstwo i kalumnia“). M 1766, 70 (s. 540: „Między chorobami umysłu niemasz najniebezpieczniejszej, zaraźliwszej nad podchlebstwo“; s. 544 zacytowany Tacyt). — LV. Por. LX. —

Gospodarstwo nie powinno być zrządne — niezbyt teoretyczne — ani zasadzające się na starych praktykach a gardzące pożytecznymi wynalazkami, refutacja tego dictum: ostatnie to gospodarstwo kiedy z książki — dyskurs z domatorem —

Nielitość nad poddanymi przyczyną złego gospodarstwa, przykład e contrario —

LVI.

Przysłowia niepotrzebne — cóż gdy nieuczciwe.

Afektacje w mówieniu pieszczonym u dam, ogromnym u kawalerów bohaterów — delikatnym u galantów —

Białogłowy mają zawsze coś takowego czego się boją przez afektacje. |

LVII.

32

Historja Doświadczyńskiego —

Urodzenie w domu uczciwym —

Wychowanie domowe —

Oddany do szkół — rozkaz dyrektorowi od Imci, żeby bił, od Imci, żeby pieścił — czyni obydwom zadosyć, bijąc gdzie nienależy, pieszcząc gdzie niepotrzeba —

Umiera ojciec, pierwsza ekspedycja w szkołach dyrektora zbić i wypędzić, ten do matki uciekłszy ledwo niezbity drugi raz — poszedł w świat.

Wraca się do domu, edukacja modna, guwernor lokaj, udający się markizem.

Do kancelarji, burdy, pijaństwo, obcięty od rentu wraca się do matki —

Domowe życie swobodne, kieliszek, myślistwo, frymarki z nieustanną szkodą.

Poznanie Julji sieroty u matki, pierwsza miłość prawa i stateczna, odmiana stał obyczajów, chce się żenić, mimo łyż i usilność, że dama nieposażna, wysłana z domu, kawaler do Warszawy¹ — |

33 Opisanie życia dworskiego, zbałamucony złą kompanją, deboszami, zapomina o Julji — umiera matka.

Pan całej substancji².

Kontynuacja życia marnotrawnego — wyjeżdża do cudzych krajów, traci wszystko, dłużnicy dobra rozebrali potioritas.

Nie mając i o czym i poco do ojczyzny spieszyć wsiada na okręt³, jadący do Ameryki, rozbija się okręt przy wyspie —

Opisanie tej wyspy i mieszkańców dzikich⁴, ponieważ więcej cnotę

¹ Pierwotnie: *dworu*.

² *Umiera matka Pan całej substancji* dopisane.

³ Pierwotnie: *spieszyć, przystaje za żół[nierza]*.

⁴ Po: *dzikich* przekreślono: *po*.

LVI. Por. I, Nr. 83, 84, 85. Por. M 1772, 54 s. 423. — LVII. Plan *Mikołaja Doświadczyńskiego przypadków* (Warszawa, M. Gröll, 1776), ukończonych w Berlinie 26 lutego, 1775 roku, których

szacowali niżli bogactwa, dzikich, bo co u nas nazywa się galanterją, u nich było przestępstwem.

Dzikość stąd, iż tam małżeństwo było związkiem niewzruszonym — niedotrzymanie słowa zwało się szalbierstwem — zaś każdy występki według istoty swojej nie tylko nazwisko ale i karę odbierał. —

Konwersując z starszemi w tej wyspie na fundamencie maksimum nabytych z wielkim swoim podziwieniem osądzony za dzikiego i jako taki oddany do szkół — |

34 Opisanie szkół obyczajności w wyspie dzikiej ustanowionych

1. Zwyciężenie namiętności i uprzedzeń

2. Nabycie przymiotów

3. Sposoby zażywania onych —

Powrót z tej wyspy do ojczyzny —

Udaje się do dworu i dawnych znajomości, na fundamencie nabytych maksimum osądzony za dzikiego — oszukany od wszystkich — zawiedziony w nadziejach — z wstydem i stratą wraca się do domu.

Osiada na gospodarstwie i zaczyna poznawać szacunek życia wiejskiego —

Oszczędność polepsza stan fortuny zawiedzionej i stawia go w lepszej porze.

O postanowieniu myśli

Adresuje się do pięknej znajduje lekkomyślność — |

35 do bogatej znajduje złą edukacją i targ dla siebie mniej przystojny

do mądrej zagłuszony dysertacjami —

do zacnej wzgardzony, iż swojej genealogii dosyć nie znał —

Nakoniec w Julji znajduje piękną, mądrą, złą i bogatą.

LVIII.

L'homme pieux et le deïste parlent toujours de religion; l'un de ce qu'il aime, l'autre de ce qu'il craint —

LIX.

Les enfans disent ce qu'il font, les vieillards ce qu'ils ont fait, et les sots ce qu'ils veulent faire. |

LX.

36 Do „Monitora“. Przetłumaczenie albo bardziej analysis dyskursów z „Spektatora“ angielskiego, tych będzie Nro 104, miarkując przez rok na każdy tydzień 2. Zaś pierwszy od Nowego Roku „Monitor“ będzie nakształt prefacji wyrażający w sobie ideam

autograf w Muzeum XX. Czartoryskich w Krakowie (nr. 1485), wyzyskany w wydaniu prof. dra Bronisława Gubrynowicza (Kraków, 1929³, Biblioteka Narodowa S. I. Nr. 41). — LX. Plan *Monitora na rok 1772* (Warszawa, nr. 1—105, s. 831), który to rocznik „bez ekscpepcji jest dziełem księcia biskupa warmińskiego, Ignacego hrabi na Krasieczynie Krasickiego“, jak świadczy Józef E. Minasowicz.

tych rocznych dyskursów — Pochwała „Spektatora“¹ — krytyka tych, którzy z cudzych prac korzystać nie chcą — albo czerpąc wodę, wstydzą się źródła, z którego ją biorą. —

Idea nowego „Monitora“ po skończonym dawnym a to: korespondencja w różnych materjach, tak żeby co tydzień pierwszy „Monitor“² był listem, a drugi respons. na niego — Może NB. w tę plantę wnijsć wyżej wspomniona korespondencja Neoklesa.

LXI.

Rozmowa między uchem a okiem.

— między myślą a usty.

— między „Zab = przysł (!) = i pożył“ a „Monitorem“. |

LXII.

37 Myszeidos Poema — Heroi-Comicum.

Pieśń I.

W podziale natury myszy upośledzone małością i bojaźliwym umysłem zgromadzają się na radę pod Kruszwicę, mowy ich. Te poema skończone w Warszawie R: 1774 i kopja jego oddana królowi, miało być tylko z początku pieśni sześć skończyło się na dziesięci.

Początek tego poema nie taki jak tu wyrażony =

.....

LXIII.

Rzemiosło wierszów =

Poema.

Dyskurs poprzedzający — Dysertacja o poemacie dydaktycznym — Elogia uczonych in laudem dzieła — Noty krytyczne — Noty obwie-

¹ Pierwotnie: *Monitora*.

² Pierwotnie: *Nro*.

Por. M. 1772, 1. Znaczną część rękopisu *Monitora na rok 1772* przesłał Krasicki do Warszawy w marcu 1772 r. za pośrednictwem Aleksego Husarzewskiego. Por. wyjątki *Z korespondencji Aleksego Husarzewskiego z Jackiem Ogrodzkim* Nr. 31. — LXI. Są to zapewne „materje do traktowania“ w dalszych rocznikach *Monitora*. — LXII. Plan pierwszej redakcji *Myszejdy*, napisanej w drugim kwartale 1774 roku. Por. Krasicki, *Myszeidos pieśni X*. Wydał i wstępem opatrzył Wilhelm Bruchnalski. Lwów-Warszawa, 1922, s. III—IV. Ludwik Bernacki, *Ignacego Krasickiego Myszeida* (Pamiętnik literacki. R. XXI. Lwów, 1924, s. 208—17, i odbitka, Lwów, 1925). — LXIII. Plan początku zamierzonego poematu p. t. *Rze-*

szczające tekst — Dedykacja Magnatesowi — Do Zoila — przeciw Arystarchom — |

LXIV.

38

Książki do kupienia.

1. Modele d'un bon curé ou la vie de M. Servin (!) curé d'un village dans une province de France — vol. 12 —
2. Oeuvres de Gesner traduites p. M. Hubert avec estampes 3 vol.
3. Memoires de Gourville —
4. Lettres choisies de M. de la Riviere, gendre de M. le Cte de |

[Reszta kart niezapisana].

miosło wierszów, wpisany do notatnika po r. 1775, który ogłosiliśmy w naszej, dopiero co przytoczonej rozprawie. — LXIV. 1. Picot de Clorivière (l'abbé Pierre Joseph), Le Modèle des pasteurs, ou Précis de la vie de M. Sernin, curé d'un village dans le diocèse de T***. On y a joint des lettres sur différents sujets intéressants, et quelques fragments qu'on a trouvés dans ses papiers après sa mort, recueillis et publiés par M. P.***, Paris, Valade, 1779. in-12. Por. Quérard, VII, 144—5. — 2. Gessner (Salomon), Oeuvres de Gessner, traduites de l'allemand par M. Huber; nouvelle édition, ornée de figures. Lyon, Leroy, 1783, 3 vol. in-18. Por. Cohen-Ricci, *Guide*⁶, Paris, 1912, szp. 433. — 3. de Gourville, Mémoires, contenant les affaires auxquelles il a été employé depuis 1642 jusqu'en 1698. Paris, Ganeau, 1724; Paris, Barrois l'ainé, 1781, 2 vol. in-12. Por. Quérard, III, 435. — 4. La Rivière (le marq. Henri Fr. de), Lettres choisies de M. de La Rivière (publ. avec un abrégé de sa vie, par Michault). Paris, 1751, 2 vol. in-12. Por. Quérard, IV, 559.

UWAGI.

Dopiero co ogłoszony tekst notatnika daje nam możliwość rozejrzenia się w samych początkach działalności pisarskiej Krasickiego, wśród której, poza kazaniami¹ i nieznanym dziś przekładem poematu Ludwika Racine'a (syn Jana; ur. 1692 r.,

¹ Tu należą: 1 Kazanie p. t. *Trojaka korona świętobliwości, czci i godności, wielowładności i mocy za hołd i odwdzięczenie królowej nieba i ziemi w obrazie berdyczowskim kazaniem koronacyjnym przez JWJMci ks. Ignacego hrabie Krasickiego, natenczas kanonika kijowskiego, teraz zaś proboszcza przemyskiego: Oddana, roku 1750* (sic; ma być 1756), *dnia 16 lipca* (w wydawnictwie: *Ozdoba i obrona ukraińskich krajów przecudowna w berdyczowskim obrazie Marja... w roku 1756 dnia 16 lipca ukoronowana*. Berdyczów, 1767); 2 Kazanie, w czasie koronacji króla Stanisława Augusta, w kościele św. Jana w Warszawie, dnia 25 listopada 1764 roku (*Diarjusz sejmu Coronationis* i t. d. Warszawa, 1764); 3 *Kazania* Ignacego Krasickiego, arcybiskupa gnieźnieńskiego. Warszawa, w drukarni XX Misjonarzy, 1819. Wstęp do tych kazań podaje następującą informację: „Dwa własnoręczne Krasickiego manuskrypta, z których wyjęta jest *Przemowa przy objęciu parafji*, i cztery kazań: *na Siedemdziesiątnicę, Sześćdziesiąt-*

um. 1763 r.) p. t. *La Religion*¹, pierwsze miejsce zajmuje współ-pracownictwo w *Monitorze*². Sprawa ta, ważna i doniosła, nie została dotychczas wyświetlona, a wszystko, co w tym kierunku powiedziano, opiera się na niedokładnie wyzyskanym materiale,

nice, Pięćdziesiątnicę i Pierwszą niedzielę postu, posiada Biblioteka XX Misjonarzy w Warszawie. *Przemowa* oznaczona jest rokiem 1764 d. 4-go Junii. Kazania nie są oznaczone. Z niektórych obok położonych ułomków zdaje się, że je ku końcowi życia pisał. Widać także z rękopismu w kazaniach w wielu miejscach poprawę, czego niema w *Przemowie*³. Rękopisy kazań Krasickiego ofiarował do Biblioteki XX Misjonarzy ks. Grzegorz Zacharjasiewicz, eks-jezuita, biskup-wiceadministrator diecezji warszawskiej (ur. 1740 r., um. 1814 r.). Tu zaznaczamy, że pomimo skrupulatnych poszukiwań, zwłaszcza w Bibliotece Seminarjum Duchownego rz.-kat. w Warszawie, do której po r. 1864 wcielono Bibliotekę XX Misjonarzy, nie natrafiliśmy dotąd na autografy rzezonych kazań.

¹ O przekładzie tym mówi Jan Daniel Janocki w przypisach do *Bibliographia Załuszciana* (1763—1766), co następuje (s. 236): „de Racine Ludovicus p. 119, cuius poema de Religione elegantissima metaphrasi rhythmica donatum, iam ad umblicum perduxit Ill. D. Comes Ignatius Krasicki, Praep. Praemisl. Załuski in Abbatia Vanhocensi Coadiutor, alterum vero de Gratia suasu eius, continuat, Nepomucenus C. Poniński Palatini Posnan. celeb. Poetae filius”. Por. Ludwik Bernacki, *Kraszciana*. Kraków, 1927, s. 5—6. (Odbitka ze Studjów staropolskich, księgi ku czci Aleksandra Brücknera). Por. dalej słowa Janockiego o Krasickim w życiorysie *Josephus Andreas Comes in Załuskie Załuski*, dołączonym do dzieła Chrystjana Gottlieba Friesego p. t. *De episcopatu Kiowiensi* (Varsaviae, 1763): „Cum ad episcopatum everheretur Załuskius, in huius Abbatiae Coadiutorem sibi assumpsit Ignatium Comitem Krasicki Praepositum Cathedralium Premisliensem, celsissimum Principis Episcopi Craoviensis Caetani Comitis Soltyk affinem, carmina haud invita Minerva Patrio sermone scribentem” (s. 36, nota 27). Z danych tutaj przytoczonych wynika, że Krasicki tłumaczył wierszem *La Religion* (1742) Racine’a, będąc już proboszczem przemyskim (1757) oraz koadjutorem opactwa wachockiego (1759) i, jak sądzimy, po powrocie z Rzymu (1761), być może około r. 1762, gdy przebywał w Dubiecku. Por. wiersz ks. Franciszka Leśniewskiego, mieszkającego w tych czasach w pobliskim Jorostawiu, p. t. *Ad Ignatium comitem Krasicki, praepositum cathedr. Premisl. dum gallica Racini junioris poemata, alterum de Religione, alterum de Gratia in carmen patrium pereleganter transtulisset* (*Lyrice, elegiae, et epigrammata selectiora*. Leopoli, 1790, s. 200). Urywek poematu Racine’a (Pieśń I, w. 39 i n.), przekładania niewiadomego autora podały: Zabawy przyjemne i pożyteczne (Tomu VI, część I. Warszawa, 1772, s. 132—8), jego całość, w tłumaczeniu prozą, ogłosił Stanisław Staszic p. t. *Religja*, poema pana Rasyna z francuskiego tłumaczone. Warszawa, 1779.

² O *Monitorze* por. Henryk Biegeleisen, *Żywoć ks. Jezuita Franciszka Bohomolca* (Album uczącej się młodzieży polskiej, poświęcone J. I. Kraszewskiemu. Lwów, 1879, s. 619—59). Max Kawczyński, *Studien zur Literaturgeschichte des XVIII Jahrhunderts. Moralische Zeitschriften*. Leipzig, 1880. Władysław Smoleński, *Towarzystwa naukowe i literackie w Polsce wieku XVIII*. Warszawa, 1887 (odbitka z *Ateneum* 1887, t. III, toż w *Pismach historycznych*. Tom II. Kraków, 1901). Ks. Romuald Koppens T. J., *Ze studjów nad znaczeniem czasopisma „Monitor” w drugiej połowie XVIII w.* (Sprawozdanie prywatnego gimnazjum OO. Jezuitów w Bąkowiecach pod Chyrowem za rok szkolny 1894. Przemyśl, 1894, s. 1—23. Toż za rok szkolny 1895, s. 24—62). Mieczysław Offmański, *Znaczenie czasopisma „Monitor” dla umysłowego i moralnego rozwoju w Polsce w XVIII wieku* (Przewodnik naukowy i literacki. Lwów, 1895, s. 73—84, 177—82). Piotr Chmielowski, *Najdawniejsze nasze feljetyony* (Pamiętnik literacki. R. I. Lwów, 1902, s. 275—9). Ignacy Chrzanowski, 1 *Przyczynek do genezy „Pijaństwa” i „Żony*

jaki zawierają dwa roczniki (1768 i 1772) *Monitora*, będące niegdyś własnością Józefa E. Minasowicza¹, oraz na mniej lub więcej trafnych przypuszczeniach Chmielowskiego i Tretiaka, Kleintera i Kisielea².

modnej“ Krasickiego (Tamże, s. 440—2); 2 Krasicki jako autor „*Monitora*“ z r. 1772 (Tamże. R. III. Lwów, 1904, s. 281—94) = *Pierwsze utwory Krasickiego (Z dziejów satyry polskiej XVIII wieku.* Warszawa, 1909, str. 169—203). Dr. Franciszek Krętek, *Przyczynki do oceny krytycznej „Monitora” Bohomolcowego.* Lwów, 1910 (odbitka z Sprawozdania Gimnazjum VI we Lwowie. Lwów, 1910). Wacław Orłowski, *Satyra na łamach „Monitora” Bohomolcowego* (Biblioteka warszawska. T. II. Warszawa, 1912, s. 78—114). Ludwik Bernacki, *Adama Czartoryskiego G. Z. P. „Monitor” z r. 1763 i „Kalendarz teatrowy na r. 1780”.* Lwów, 1920 (odbitka z czasopisma Exlibris, z. 3. Lwów, 1920). Juliusz Kleiner, *Z nieznanych utworów Krasickiego* (Gazeta wieczorna. Lwów, 27 marca 1921, nr. 5726). Leon Kisiel, „*Pan Podstoli*“ wobec „*Monitora*“ (Księga pamiątkowa wydana ku uczczeniu pięciolecia Gimnazjum państwowego w Kowlu. Kowel, 1926, s. 53—147). Konstanty Wojciechowski, *Wiek oświecenia.* Z rękopisu pośmiertnego wydał dr. Juliusz Zaleski. Lwów, 1926, s. 70—97. Bronisław Gubrynowicz, *Walka o mitologję.* Warszawa, 1927 (odbitka z „Prac polonistycznych” ofiarowanych prof. Janowi Łosiowi). Tenże, *Na marginesie „Monitora”.* Kraków, 1928 (odbitka ze Studjów staropolskich, księgi ku czci Aleksandra Brücknera). Wilhelm Sternbach, *Dr. Wawrzyniec Mitzler de Kolof a „Monitor”* (Pamiętnik literacki. R. XXIX. Lwów, 1929, s. 388—92).

¹ Dopiski Minasowicza, odsłaniające autorów wielu artykułów w rocznikach *Monitora* z lat 1765, 1768, 1769, 1772, 1773 i 1776 ogłosił Władysław Smoleński (l. c., s. 42—3). Skontrolowanie wykazu Smoleńskiego z dopiskami Minasowicza w *Monitorze* za rok 1768 stwierdziło, że nr. 17 tegoż rocznika wyszedł także z pod pióra Krasickiego. Jestto „z ks. I. epist. X Horacjusza do Arystjusza list“, który, jak pisze Minasowicz, „cecinit eleganter Ignatius Comes Krasicki, princeps episcopus Varmiensis“. Tak tedy jest Krasicki autorem numerów: 17, 24, 34, 53 do 69, (70 do 72), 73 do 79 w *Monitorze* za rok 1768. Zygmunt Leśnodorski, *Przyczynki do twórczości Krasickiego* (Ruch literacki. R. VII. Warszawa, 1932, s. 319) broni pomyłki Konstantego Wojciechowskiego i przypisuje Krasickiemu przekład *Ody do ludu* A. L. Thomasa, pomieszczonej w nrach 44 i 45 *Monitora* za rok 1768. Zapatrywanie p. Leśnodorskiego jest niczem nieuzasadnione, wobec wskazówki Minasowicza (przytoczonej przez Smoleńskiego), że *Wiersz do ludu* (nr. 44 i 45) „conversit ex gallico anonymus quidam Jesuita Leopoliensis. vers. Radivil. v. supra hic Nr. XXII“. Jezuitą tym był niewątpliwie Józef Koblański.

² I tak Piotr Chmielowski, *Charakterystyka Ignacego Krasickiego* (1879; *Studja i szkice z dziejów literatury polskiej.* Serja I. Kraków, 1886, s. 242), rozpatrując numery 8 i 9 *Monitora* 1765, mniema, że „bardzo być może, że artykuły te nie wyszły z pod pióra samego prezesa trybunału; ale że spisano je ze spostrzeżeń i uwag jego, o tem prawie wątpić nie można“. Józef Tretiak, *Ignacy Krasicki jako prezydent trybunału.* Kraków, 1895, s. 7, 18—19 (odbitka z Rozpraw Akademii Umiejętności, wydział filologiczny, og. zb. tom XXIV, toż w *Szkicach literackich.* Serja II. Kraków, 1901) utrzymuje o rzeczonych numerach, że „krytyka sądownictwa polskiego, która się w nich „ukazała, a która najpewniej z pod pióra Krasickiego wypłynęła, odnosi się według wszelkiego prawdopodobieństwa do kadencji lubelskiej“. Juliusz Kleiner (l. c.) przypisuje Krasickiemu *Monitora* 1765 nr. 12, „który nietylko jest według wszelkiego prawdopodobieństwa utworem Krasickiego, ale nadto jest może pierwszym jego utworem, odsłaniającym już wyraźnie fizjognomję przyszłego poety“. Artykuł ten jednak wyszedł z pióra Bohomolca. Leon Kisiel (l. c., s. 146—7) wywodzi, że Krasicki jest ponadto autorem następujących numerów *Monitora* 1765: 26, 1766: 28 i 29, 1767: 47, 48, 53, 71 i 84, 1771: 103, 1774: 10, 1777: 55.

I.

Pierwotny plan *Monitora* na rok 1765.

Nim przejdziemy do tej, głównie nas obchodzącej kwestji, stwierdzmy, że Stanisław August, spowodowawszy¹ i zdecydowawszy wydawanie *Monitora*, poruczył realizację tego przedsięwzięcia Krasickiemu, który, posłuszny woli monarchy, nakreślił plan treści czasopisma. Badanie dochowanego w notatniku planu (I) wykazuje trzy fazy jego rozwoju: w pierwszej, najwcześniejszej, zawierał on 52 tematy do artykułów (nr. 1—52), w drugiej, na skutek dopisania dalszych 29 pozycji, 81 tematów (nr. 1—52 + nr. 53—81), w trzeciej wreszcie 86 tematów². Fakt ten prowadzi do wniosku, że skoro pierwotnym zamiarem Krasickiego było ogłaszanie *Monitora* w formie tygodnika, liczącego 52 numery rocznie, to taki *Monitor* winien był ukazać się na 1 stycznia 1765 roku, plan zaś jego musiał powstać nie później jak w ostatnich tygodniach roku 1764. Krasicki nie zdążył jednak przystąpić do wydawnictwa w właściwym terminie, przeznaczony bowiem w tym samym przedmowa na prezydenta Trybunału małopolskiego, jeszcze przed Nowym Rokiem 1765 wyjechał z Warszawy do Lwowa, celem uzyskania kustodji katedralnej, nieodzownej do zajęcia rzeczonoego stanowiska³. Trudno dziś dociec kiedy i wśród jakich okoliczności pierwotny plan *Monitora* uległ przekształceniu, to pewna, że stało się to przed 23 marca 1765 roku, w którym to dniu ukazał się 1 i 2 numer tego czasopisma, redagowanego atoli przez ks. Franciszka Bohomolca⁴, gdyż Krasicki, pochłonięty

¹ Por. *Prośbę do króla Stanisława Poniatowskiego Józefa Epifanioego Minasowicza* (Archiwum domowe do dziejów i literatury krajowej zebrał i wydał Kaz. Wł. Wójcicki. Warszawa, 1856, s. 92), w której powiedziano: „Pismo perjodyczne, jakim jest *Monitor*, za powodem i powagą W. K. M. dwa razy na tydzień wychodzące, od początków swoich, to jest od r. 1765, dotąd przez ręce moje zawsze przechodzić zwykło, gdzie nietylko omyłek druku, nie folgując oczom, dopilnowaniem mojem *gratis* dozieram, ale też aby co zdrożnego od prawideł panującej religji i stanu państwa nie weszło (choć to nie moją jest powinnością), a niemniejszą pilnością dostrzegam“. Król interesował się żywo *Monitorem* a sprawy jego omawiano na posiedzeniach gabinetowych. Świadczy o tem, własną ręką Poniatowskiego spisany, porządek posiedzenia z d. 19 kwietnia 1766 r., którego przedmiotem między innymi był *Monitor* (por. rękopis Muzeum XX Czartoryskich nr. 653, s. 223). Hebdowski (*Do prześwietnego Towarzystwa Przyjaciół Nauk*. Warszawa, 1801, s. 47) mówi: „Wiadomo jest, że wiele artykułów *Monitora* było przez tego króla pisanych“.

² Dowodzi takiego stanu rzeczy: oddzielenie grupy numerów 1 do 52 linją, długą na szerokość strony notatnika, tudzież odmienny dukt ręki w grupie numerów 53 do 81. Grupa trzecia, obejmująca numery 82 do 86, pisana duktem ręki innym niż grupa pierwsza i druga, pochodzi z czasów, kiedy wydawnictwo *Monitora* było już faktem dawno dokonanym.

³ Instalacja Krasickiego na kustosza katedralnego lwowskiego odbyła się dnia 11 stycznia 1765 r., wybór na prezydenta dnia 14 stycznia tegoż roku.

⁴ Krasicki w dopełnieniach *Korony polskiej* Kaspra Niesieckiego powiada o Bohomolcu: „*Monitory* polskie po większej części od tegoż zacnego autora zebrane, komponowa(ne) i ułożone zostały“.

funkcjami prezydenta i zniewolony z tej przyczyny do ciągłego przebywania poza Warszawą¹, musiał odstąpić od myśli kierowania *Monitorem* i ograniczył się jedynie do współpracownictwa².

II.

Zapiski do późniejszych artykułów *Monitora*.

Oprócz pierwotnego, zwiększonego później, planu *Monitora* (I), ogłoszony notatnik mieści jeszcze cały szereg luźnych zapisków³, dotyczących głównie artykułów, jakie Krasicki zamierzał napisać dla wychodzącego już czasopisma (II do LVI, LVIII do LXI). Nie zatrzymując się dłużej nad temi pozycjami, zaznaczamy, że pochodzą one bez wyjątku z czasów po roku 1765 i zostały w przeważnej mierze wyzyskane przez Krasickiego do artykułów *Monitora* z lat 1766, 1767, 1768 i 1772.

III.

Wzory i źródła *Monitora*.

Wzorem *Monitora*, niemniej zaś źródłem znacznej ilości jego artykułów był, jak wiadomo, angielski *The Spectator* Ryszarda Steele'a i Józefa Addisona (1711—1712, 1714)⁴, znany u nas w przekładzie francuskim (1714—54), ogłoszonym p. t. *Le Spectateur ou le Socrate moderne*⁵. Zaświadczył to tak Krasicki⁶ jak Bohomolec⁷, nie tajno było o tem współczesnym:

¹ W roku 1765 Trybunał małopolski sprawował sądy od 11 lutego do 30 marca w Lublinie, od 5 kwietnia do 20 grudnia we Lwowie. Por. *Ordnatio judiciorum Tribunalis Regni Minoris Poloniae residuae cadentiae Lublinensis... die 12 Februarii A. D. 1765 ex originali ordinatione Lublini collecta* (arkusz, b. w. dr.). Toż ... *cadentiae Leopoliensis... die 17 Aprilis A. D. 1765 Leopoli ex originali ordinatione collecta* (arkusz, b. w. dr.).

² Franciszek Ksawery Dmochowski, *O życiu i pismach Ignacego Krasickiego* (Nowy Pamiętnik warszawski. Tom II. Warszawa, 1801, s. 96) stwierdza: „Król zobowiązał Krasickiego, aby się do tego pisma przykładał“.

³ Cytowani są tu: Aesopus, *Fabulae*; Bystrzonowski, *Polak sensat*; Cicero, *Pro C. Rabirio Postumo, De oratore, Epistolae, Tusculanae disputationes, De deorum natura*; *Dysertacja o wysypantu dróg Towarzystwa hiszpańskiego Przyjaciół Ojczyzny*; Homer, *Ilias*; Horatius, *Satirae, Epodon, Odae, Sermones, Ars poetica*; Juvenalis, *Satirae*; *Kantyczki*; Martialis, *Epigrammata*; Meursius; C. Plinius secundus, *Epistolae*; Plutarchus, *Vitae*; Quintilianus, *Institutio oratoria*; Sarbiewski, *Lyrice*; Seneca, *De beneficiis, Epistolae*; *Spectator*; Tacitus, *Annales*; Velleius Paternulus, *Historia romana*; Vergilius, *Aeneis*.

⁴ O czasopismach moralnych (*The Tatler, The Spectator, The Guardian* i i.) por. Hermann Hettner, *Literaturgeschichte des achtzehnten Jahrhunderts*. I Theil⁷. Braunschweig, 1913, s. 246—65.

⁵ Por. Brunet, *Manuel*, Quérard, *La France littéraire*, Graesse, *Trésor*.

⁶ *Monitor* 1772, 1: „W przeciągu pism *Monitora* dzieła tego współtowarzysze szaszczykali go pracą swoją własną, często jednak czerpały się źródła cudze. Między innemi *Spektator* angielski, pismo perjodyczne nieśmiertelności godne, jak było powodem do zaczęcia tak też przykładem do ułożenia i kształcenia pracy naszej“.

⁷ *Monitor* 1768, 2, s. 13: „Wszakże tożsamo życie, tak krótkie i pełne

Czartoryskiemu¹, Niemcewiczowi² i Dmochowskiemu³, a historycy literatury wykazali dowodnie, choć nie całkowicie, ten niewątpliwý stan sprawy⁴, którą wyświetlają jeszcze gruntowniej wskazówki samego Krasickiego, zawarte w powyżej omówionym, pierwotnym planie *Monitora*. Stwierdzają one mianowicie⁵, że Krasicki przy układaniu treści *Monitora* posługiwał się zarówno skrótem *Spektatora*, ogłoszonym w r. 1753 przez Marię Huber p. t. *Réduction du Spectateur anglois*⁶ jak pełnym tekstem rzeczonego czasopisma⁷. W komentarzu naszym nie dotykaliśmy tej kwestji, pozostawiając jej wyjaśnienie przysłemu monografiście *Monitora*.

gorzkości, możemy sami sobie osłodzić i przedłużyć, jeżeli zbywające od nieuchronnych zabaw godziny będziemy dobrze łożyli. Sposoby do tego i środki pewne podaje nam *Spektor*. Najpierwszy sposób, mówi on...“ i t. d. dalej streszczenie *Spektatora* II, 4. — *Monitor* 1768, 38, s. 304: „Zda mi się jednak, że nie zaciągnę na siebie nienawiści, jeśli przelożę myśli w tej mierze cudzoziemskiego autora a jeszcze Anglika, wielce u nas szacownego, to jest *Spektatora*“ poczem ustępy z *Spektatora* III, 47.

¹ *Myśli o pismach polskich*. Wilno, 1801, s. 66—7: „Ukazało się najpierw pismo perjodyczne pod tytułem *Monitora*, które niczem innym nie było, jak tylko naśladowaniem równego rodzaju angielskiego pisma *Spektor* zwanego. Pierwszy (!) nawet numer, czyli wstęp i uwiadomienie o rozkładzie tego dzieła, co do słowa wyjęte jest z *Spektatora*, i przelożone na dość niezgrabną w wyrazach, i niebardzo gramatyczną polszczyznę“.

² *Pamiętniki czasów moich*. Paryż, 1848, s. 12, 46: „Od początku panowania Stanisława Augusta zaczęto wychodzić wyborne pismo pod tytułem *Monitor* w rodzaju angielskiego *Spektatora*“.

³ *O życiu i pismach Ignacego Krasickiego* (l. c.), oraz *Mowa na obchód pamiętki Ignacego Krasickiego*. Warszawa, 1802, s. 8. „Wychodziło podówczas pismo perjodyczne pod tytułem *Monitor*, na wzór *Spektatora* angielskiego, którego w znacznej części było tłumaczeniem“.

⁴ Ignacy Chrzanowski, l. c., Franciszek Krček, l. c. i Waclaw Orłowski, l. c.

⁵ Por. I, nr. 5, 8, 15, 18, 20, 21, 22, 23, 27. Por. I, nr. 2, 3, 9, 11, 17, 24, 25, 27, 29, 30; 33, 36, 38, 40, 42, 43, 45, 46, 47, 48, 52, 66.

⁶ Stosunek *Réduction du Spectateur* do pełnego *Spektatora* uwidoczni poniższe zestawienie treści tomu pierwszego i drugiego obu wydawnictw. Cyfry rzymskie oznaczają dyskursy *Réduction*, cyfry arabskie im odpowiadające dyskursy *Spektatora*. Tom pierwszy. I = 1. — II = 2. — III = 4. — IV = 6. — V = 7. — VI = 9. — VII = 10. — VIII = 11. — IX = 8. — X = 15. — XI = 16. — XII = 17. — XIII = 19. — XIV = 20. — XV = 21. — XVI = 26. — XVII = 27. — XVIII = 28. — XIX = 29. — XX = 31. — XXI = 32. — XXII = 35. — XXIII = 36. — XXIV = 37. — XXV = 38. — XXVI = 40. — XXVII = 40. — XXVIII = 41. — XXIX = 42. — XXX = 43. — XXXI = 44. — XXXII = 49. — XXXIII = 51. — XXXIV = 54. — XXXV = 55. — XXXVI = 56. — XXXVII = 58. — XXXVIII = 60. — XXXIX = 62. — XL = 62. — XLI = 63. — XLII = 65. — XLIII = 67. — Tom drugi. I = 4. — II = ?. — III = 10. — IV = 12. — V = 13. — VI = 14. — VII = 15. — VIII = 16. — IX = 17. — X = 18. — XI = 19. — XII = 20. — XIII = 21. — XIV = 22. — XV = 25. — XVI = 26. — XVII = 28. — XVIII = 30. — XIX = 31. — XX = 32. — XXI = 33. — XXII = 34. — XXIII = 36. — XXIV = ?. — XXV = 39. — XXVI = 41. — XXVII = 42. — XXVIII = 45. — XXIX = 46. — XXX = 48. — XXXI = 50. — XXXII = 51. — XXXIII = 53. — XXXIV = 55. — XXXV = 56. — XXXVI = 60. — XXXVII = 63. — XXXVIII = 64. — XXXIX = 65. — XL = 69.

⁷ Por. n. p. I, nr. 32, który = S III, 55; por. I, nr. 39, który = S III, 39, 42.

IV.

Artykuły Krasickiego w *Monitorze*.

Przystępujemy teraz do głównego celu niniejszych uwag, t. j. do wyodrębnienia z roczników *Monitora* tych numerów, które wyszły z pod pióra Krasickiego, przyczem zaznaczamy, że przy identyfikowaniu artykułów trzymać się będziemy jak najściślej wyraźnych danych w notatniku¹ a tylko tu i owdzie, w razach niewątpliwych lub wysoce prawdopodobnych, wykroczymy poza ich granice.

Sprawa ta, wynik krytycznie rozpatrzonych objaśnień komentarza, przedstawia się następująco:

Rok 1765.

Monitora nr. 1 (notatnika I, nr. 1), 2 (2), 3 (3, z dopiskiem: Ja), 4 (4), 8 (49), 9 (77), 10 (78), 11 (6), 13 (52), 14 (76), 15, 16 (33), 17 (81), 18 (59), 19 (53), 20 (28), 21 (67), 22 (32), 23 (50), 24 (40), 26 (9), 27 (62), 33, 34 (22), 39 (16), 40 (13), 41 (68), 48 (71), 50 (63), 51, 52, 54 (31), 55 (14), 56 (41), 57 (10).

Rok 1766.

Nr. 14 (I, 35), 16 (I, 36), 19, 21 (LIV), 22 (LII), 23 (I, 80), 24 (XX), 25 (XXVIII, 13), 27—30, 31, 34 (I, 47), 35, 36, 37 (I, 74), 53 (XL), 54 (I, 26), 56, 57 (XXIII), 58 (I, 15), 59 (I, 5), 60, 62 (I, 66), 63 i 64 (I, 64), 65 (I, 65), 68, 70 (LIV), 71 i 72 (XXVIII, 14), 73 (LI), 74, 75, 78 (I, 21), 79, 80 (I, 23), 81, 82 (XLIV, A, z dopiskiem: Ja), 84 (XLIV, B, z dopiskiem: Ja), 85 (LIII), 91 (XLIV, F, z dopiskiem: Ja), 92 (XXXV), 93, 98 (XXVIII, 6), 103 (I, 20), 104 (XXI).

Rok 1767.

Nr. 1 (XXII), 11 (XXXVIII), 14 (I, 61), 46 (I, 34), 49 (I, 73), 58, 59, 76 (I, 83).

Z dopisków Minasowicza wiemy, że Krasicki umieścił jeszcze szereg artykułów w *Monitorze* za

Rok 1768.

Nr. 17, 24 (XVI), 34, 54 do 69, (70 do 72), 73 do 79
oraz wypełnił całkowicie tegoż czasopisma

Rok 1772 (nr. 1—105).

¹ W opisie notatnika (s. 101) nadmieniliśmy o podkreśleniach, anulowanych przez Krasickiego. Tu stwierdzamy, że Krasicki anulował podkreślenia prawie zawsze po opracowaniu tematu, który uprzednio podkreślił. Wynika to najoczywiściej z przeglądu jego artykułów w *Monitorze*. Znaczenia litery R, umieszczonej przy pozycjach I, nr. 4, 7, 11 i 13, nie udało się nam odgadnąć.

Jasną jest rzeczą, że wykaz powyższy, obejmujący przeszło 220 numerów, nie wyczerpuje całości artykułów napisanych przez Krasickiego. Dowodzi tego fakt, że notatnik zawiera tematy, oznaczone przez Krasickiego jako opracowane, których odpowiedników nie znaleźliśmy w *Monitorze*¹ i odwrotnie, że *Monitor* mieści artykuły Krasickiego, których tematów napróżno szukać w notatniku. Mimo to mniemamy, że przeważająca ilość artykułów Krasickiego w *Monitorze* jest już znana a dalej, że artykuły, które jeszcze przyszłość odsłoni, nie pomnożą bardzo wydatnie obecnej ich liczby, zwłaszcza gdy właściwe współpracownictwo Krasickiego w *Monitorze* kończy się niewątpliwie na roku 1768.

Otrzymawszy w grudniu tegoż roku paszport na wyjazd zagranicę, książę biskup warmiński udał się niebawem (w marcu 1769 r.) do Paryża, skąd powrócił w październiku 1769 roku, w chwili, kiedy nad Warmją poczęły się gromadzić chmury, zwiastujące bliskie jej oderwanie od Rzeczypospolitej. I odtąd aż do sierpnia 1773 roku bawił w swojej diecezji, zagarniętej w wrześniu 1772 roku przez Fryderyka. Zajęty był w tych czasach pisaniem trzypomowego *Dziennika*, oddalony zaś od Warszawy stracił bezpośredni kontakt z czasopiśmem, na którego łamach stawał pierwsze kroki literackie. Przypomniawszy sobie o niem pod koniec 1771 roku i wtedy powziął „ideę nowego *Monitora*“ (LX), której atoli nie wykonał tak jak zamierzał, ogłosił bowiem tylko „resztę nie zażytych dyskursów“, przerebionych z *Spektatora*, jakie pozostały w jego tece.

V.

Listy z okoliczności Monitorów z roku 1765.

Jak wielkie zainteresowanie budziły artykuły *Monitora*, świadczą *Listy z okoliczności Monitorów od przyjaciela do przyjaciela pisane*, przechowane w rękopisie Muzeum XX. Czartoryskich w Krakowie nr. 1195 (fol. s. 138), których treść podajemy poniżej.

List pierwszy z okoliczności *Monitorów* wychodzących, broniący odmiany praw, zachęcający do szacunku wolności i utrzymania dawnych praw.

List drugi na *Monitora* III i IV, zalecającego dla uniknięcia próżnowania czytanie książek, chwalcący te dziło byle książki moralne i pożyteczne.

List trzeci na *Monitora* III tygodnia, utrzymującego jakoby w stanie szlacheckim same było próżniactwo, radzącego aby mieszczanie i chłopcy byli do rady używani pożytecznie. Utrzymujący wielki zaszczyt królestwa z stanu szlacheckiego a grożący wielkim niebezpieczeństwem z przypuszczenia do rady stanów miejskiego i chłopskiego.

¹ Być może, że pozostały one w tece redakcyjnej.

List czwarty na *Monitora* IV tygodnia, powstającego na stan szlachecki jakoby wszystkie miejskiemu odebrał pożytki, ubolewający, że ten stan będący twierdzą i ozdobą Rzpltej teraz został poniżony.

List piąty na *Monitora* 8, 9 i 10 kartę o sędziach przez Finlandra opisanych i powinności onych, aprobujący opisanie dobrego sędziego, chwalcący dobroć prawa i korektury trybunałów a naganiający złe wypełnienie prawa.

List szósty na *Monitora* karty XI, XII, naganiającego złe obyczaje i złe wychowanie dzieci, utrzymujący dobrą edukacją dzieci przez ugruntowanie w wierze ś. i cnocie.

List siódmy na *Monitora* karty 13 i 14, radzącego aby gdy sami rodzice potrzebnych około dzieci czynić nie mogą pilności, starali się o osoby sposobne do edukowania onych, aprobujący ten sentyment, ale aby osoby były gruntowne w wierze i stałej cnocie.

List ósmy na *Monitora* karty 15 i 16, o męstwie i odwadze i innych cnotach piszącego, życzący tej pożądanej szczęśliwości aby cnota nadgrode, a występki karę odbierał.

List dziewiąty na *Monitora* karty 17 i 18, utrzymujący, że pycha, wyniosłość i wielkie o sobie rozumienie zawsze jest podłością, że trzeba doskonale siebie samego poznać, i służyć wiernie ojczyźnie z miłości nie dla nadgrody.

List dziesiąty na *Monitora* karty 19 i 20, utrzymujący, że i w cnocie grzeczności być powinien środek jak w innych cnotach, że powaga według stanu bez wyniosłości być ma złączoną z przyjemnością.

List jedynasty na *Monitora* karty 21 i 22, radzący każdą rzecz czynić rozważnie a na list kawalera nie mający co odpisać kończy maksymą Horacjusza.

List dwunasty na *Monitora* karty 23 i 24, utrzymujący, że miłość ojczyzny uszczęśliwia Rzpltę, przywołując wielu z miłości ku niej azardujących fortuny i zdrowia dla jej uszczęśliwienia.

List trzynasty na *Monitora* karty 25 i 26, ganiący w każdym stanie ludzi chęć wyniesienia się do honorów bez zasług a chwalcący należytą zasłużonym nadgrode, występny zaś karę.

List czternasty na *Monitora* karty 27 i 28, ganiący publiczne teatralne komedje i tragedje, pustego śmiechu godne, a chwalcący które choć śmiejąc się wiodą do cnoty.

List piętnasty na *Monitora* karty 28 i 30, zalecającego edukacją dzieci, chwalcący ją byle była Bogu i ojczyźnie pożyteczna.

List szesnasty na *Monitora* na karty 31 i 32, zachwalającego młodym do czytania Rousseau, ganiący tego auktora, pokazujący pożyteczne.

List siedmnasty na *Monitora* karty 33 i 34, radzący nad wszystko miłość ojczyzny i stałość umysłu.

List osmnasty na *Monitora* karty 35 i 36, radzącego dla zaludnienia krajów Rzpltej plebejuszów przypuścić do pocztmajstrowstwa, zup etc. i znoszenie różność wiar, ganiący te propozycje.

List dwudziesty dziewiąty na *Monitora* karty 30 (!), 37 i 38 o handlach w kraju, pozwalający średnich ale nie zbytnich.

List dwudziesty na *Monitora* karty 39 i 40 o miłości własnej i pragnieniu honorów.

List dwudziesty pierwszy na *Monitora* karty 41 i 42, radzącego usilne staranie się o indygenaty próbując stąd potrzebę *boni publici*.

List dwudziesty drugi na *Monitora* karty 43 i 44, życzącego cudzoziemcom i plebejuszom do nobilitacji i indygenatów garnąć się a miejskiemu i wiejskiemu stanom pożytki z poruszeniem wiary i poniżeniem stanu szlacheckiego, utrzymujący, że to nie fanatyzm.

List dwudziesty trzeci na *Monitora* karty 45 i 46, utrzymujący, że niewiastom stroje nie są zabronione, ale cnoty więcej one zdobią.

List dwudziesty czwarty na *Monitora* karty 47, 48, przywoźdzącego *Monitora* angielskiego i ganiącego pijaństwo, obłudę, nie-szczerość i inne wady, pozwalający na to byle bez poruszenia wiary etc.

List dwudziesty piąty na *Monitora* karty 49, naganiającego P. Bałamutowskiego, że pewnej osobie odradza być aktorką na publicznych teatralnych igrzyskach.

List dwudziesty szósty na *Monitora* karty 51, 52, oświadczającego się, że osób nie tykając usiłuje wady ludzkie wytepić.

List dwudziesty siódmy na *Monitora* karty 53, 54, pozwalającego dla pomnożenia ludu w kraju każdemu bóstwu cześć oddawać.

List dwudziesty ósmy na *Monitora* karty 55, 56, ganiący zbytnie parady i wieloliczne dwory, obawiający się niebezpieczeństwa z Komisji Ekonomicznej i szkody z mennicy przez otwarcie gór olkuskich.

List dwudziesty dziewiąty na *Monitora* karty 57 i 58, utrzymującego, że otrzymany za zgodą klejnot szlachectwa jest pobudką do nabycia cnót w zaszczyconych onym, pytający się o zasługi i cnoty nobilitowanych podczas koronacji i naganiający manuskrypt Chińczyka.

List trzydziesty na *Monitora* karty 59 i 60, piszącego o obyczajach, jedne ganiąc, drugie chwalać na fundamencie Chińczyka zdania.

List trzydziesty pierwszy na *Monitora* karty 61, 62, przerywającego dalszą Chińczyka osnowę, egzagerującego stanu szlacheckiego pożytki.

List trzydziesty drugi na *Monitora* karty 63 i 64, powstającego na stan szlachecki jakoby był próżniacki, radzącego cudzoziemców i innych do rady.

List trzydziesty trzeci na *Monitora* karty 65 i 66 o podatkach, fundacjach i rolnictwie.

List trzydziesty czwarty na *Monitora* karty 67 i 68, utrzymujący, że przy rozumie i umiejętnościach potrzebna cnota.

List trzydziesty piąty na *Monitora* karty 69 i 70, utrzymujący pilniejsze mieć staranie o rzeczy wieczne jak doczesne.

List trzydziesty szósty na *Monitora* karty 71 i 72 z podziwieniem chwaleącego Egipcjanów obyczajem.

List trzydziesty siódmy na *Monitora* karty 73 i 74 o pysze i potwarzach traktujący.

List trzydziesty ósmy na *Monitora* karty 75 i 76 o chytrości.

List trzydziesty dziewiąty na *Monitora* karty 77 i 78, o stroju dam, Komisji Ekonomicznej naganiającej zbytek w stroju.

VI.

Bohomolec o Krasickim.

Nie ulega wątpliwości, że Krasicki zetknął się bardzo wcześniej z Bohomolcem, profesorem Gymnasium Załuscianum (1752 r.) i Collegium Nobilium S. J. (od 1753 do 1762 r.) w Warszawie, później zaś, aż do śmierci (1784 r.), prefektem tamtejszej drukarni jezuickiej¹. Znajomość z wybitnym i niezwykle zasłużonym, przytem ogólnie poważanym i lubianym Jezuitą, przerodziła się rychło w serdeczną zażyłość, której węzły zacieśnił jeszcze bardziej ścisły i żywy współdział obu pisarzy w pracach Stanisława Augusta, zmierzających do podniesienia oświaty narodu i naprawy jego obyczajów. W notatce niniejszej nie mamy zamiaru zastanawiać się nad szczegółami tej przyjaźni, zadokumentowanej w znanych improwizacjach podczas obiadów czwartkowych², chcemy tu jeno zwrócić uwagę na ujmującą charakterystykę Krasickiego, skreśloną w *Monitorze* (1768, nr. 100, z dnia 14 grudnia)³ piórem Bohomolca,

¹ Krasicki poświęcił przyjacielowi następujące wspomnienie pośmiertne: „Straciła Warszawa zacnego mieszkańca, naród szacownego obywatela ks. Franciszka Bohomolca, niegdyś Jezuitę. Mąż był roztropny, uprzejmy, bogobojny. Nie była dziką cnotą jego, używał się towarzystwu, i wielce miły w posiadzeniu dobranych przyjaciół, umiał łączyć wesołość żywą z przykładnością nienagannego życia. Nienadęty czczym pozorem mędrzec, ani gardził dobrym mieniem, ani się o jego zbyteczność starał, i choć urodzenie, przymioty, i wziętość dawały mu sposobność do wzniesienia się, obrał sobie mierność, i w niej trwał do śmierci. Umierając, małość zbioru swojego poświęcił nieszczęśliwym. Łzy słodkie wdzięczności uwielbiać będą pamięć jego. Utajonego w cnotie nadgrobnku przychodzeń nie obaczy, jeżeli przypadkiem rzuci okiem na to, co mu przyjacielskie pióro okryśliło, uzna w czułym rozrzewnieniu jakiego on był szacunku godzin”. Por. *Listy i pisma różne*. Tom I. Warszawa, 1786, s. 171—2.

² Por. *Pochwała wesołości* pieśń ks. Fr. Bohomolca. *Pieśń* Ignacego Krasickiego z tejże okazji. *Odpis* ks. Bohomolca do Krasickiego (Dziennik wileński. Tom V. Wilno, 1817, s. 562—6). Ignacy Krasicki, *Dzieta*. (Tom XVIII. Dopełnienia, tom VIII). Warszawa, 1833, s. 237—40.

³ Słowa listu Bohomolca (s. 988): „o kim to piszę“ Minasowicz opatrzył następującymi ironicznymi uwagami (s. 988—90): „O księciu biskupie warmińskim Ignacym hrabi Krasickim. Falli vult, qui facile credit. Singuli decipere et decipi possunt. Verba tuis encomiis plena fidere non faciunt. Audi non applaude. *Flores Indici* etc. p. m. 175“. A do podpisu „Murmiłowski“ dodał: „Convenienter Marmitowski amicus mensae (ollae) Heilsbergensis F. B. S. J. Dum fervet olla, fervet amicitia. *Marmite* gall. *olla* lat.“.

„gościa w Heilsbergu“, w którego wypróbowane ręce Krasicki, podejrzany o stosunki z Generalnością, złoży w roku 1771 swoją obronę przed zagniewanym królem¹.

Mci Panie Monitor.

Pewny pan i godnością urodzenia, i wysokością urzędu, i obfitością dochodów znaczny, spokojność życia nad wszystkie wielkiego świata uciechy przynosząc, już od niejakiego czasu, w obszer-nych dobrach swoich mieszkać postanowił. Prócz tych darów, które natura na umysł i serce jego hojnie wylała, nabył sam przez się w najdoskonalszym stopniu tych wszystkich przymiotów, któremi najgłębsza nauka ludzi ozdabiać zwykła. Nic miłszego być nie może, jako się bawić z nim w posiedzeniu. Grzeczność jego bez przesady, ludzkość bez podłości, powaga bez pychy, wszystkich ku niemu serca pociąga. Uważne ksiąg czytanie, i pamięć tego co czytał, wielką okrasę wrodzonej jego wesołości przynosi. Udzielać swego światła innym dowcipom ma dar osobliwszy. Oschle nawet, i ciemne filozofji materje wdzięków i jasności z jego wymowy nabierają. Nigdzie nie można, ani rozrywki z większym pożytkiem, ani pożytku z miłszą rozrywką znaleźć, jak w tym posiedzeniu, w którym się on znajduje. Lubo sama tylko cnota na jego poufałość zasługuje, przystęp jednak każdemu jest wolny do niego. Poczciwość i piękne przymioty w każdym on stanie szacuje. Ten u niego i godny, i piękny, i bogaty, kogo nauka z cnotą złączoną zaleca. Nie wątpię, iż się WMPan dorozumiesz, o kim to piszę: bo mało jest tak podobnych do tego portretu, żeby się w nich te wszystkie kolory zawierały. Ale się WMPan zdziwisz podobno, do czego to pismo moje ściąga się? zaraz. Proszę o cierpliwość! Dwie przyczyny mam tego. Jedna żeby czytelnicy WMPana, widząc tak pięknych zbiór przymiotów, starali się go w tym naśladować, w czym my jego tak wielce poważamy, i kochamy. Druga, żebym zaniósł moję skargę WMPanu, na samegoż WMPana. Tak jest Mci Panie Monitor, mam słuszny żal do WMPana. Wiem że się WMPan na to zadziwisz, ale ja znowu proszę o troszkę cierpliwości. Miałem już kilka razy honor być w domu pomienionego pana, gdzie lubo długo przemieszkowałem, mniej jednak zawsze niż pragnąłem. Sposób jego życia sprawował to we mnie, że się mi tam dni godzinami być zdawały. Poranki na czytaniu i wzajemnym czytanych rzeczy udzielaniu przepędzaliśmy. Podczas obiadu, nie tylko ciało, ale umysł miewał swój posiłek. Stół jego wyborny zaprawo-wały mowy tak miłe, żeśmy się i ucieszyli doskonale, i zawsze co nowego nauczyliśmy się. Po obiedzie różne gry, przechadzki, lub przejażdżki, lub inne w miłej i wybornej kompanji zabawy, tak nam czas skracały, żeśmy prawie nie postrzegli, jak nam dzień

¹ Por. list Aleksego Husarzewskiego do Jacka Ogrodzkiego z daty: Gdańsk, 1 listopada 1771.

mijał. Wieczera, równie jak i obiad nas bawiła. Następowały potem różne gry, i owe miłe posiedzenia, o których wyżej namieniłem. Milsze, przynajmniej podług mojego gustu, życie trudno znaleźć. Już to niemały czasu przeciąg, jakim stamtąd powrócił do siebie. Przez cały ten czas mieszkania tu mojego, zawsze mi stawały w pamięci owe słodkie godziny, które tak miłe tam spędzałem i serce moje tam porywały. Przyszedeł ów dzień pożądany, kiedy mię pan pomieniony znowu wzywa do siebie. Radbym tam wyleciał, ale z przyczyny WMPana nie mogę znaleźć dnia pomyslnego do wykonania tej chęci mojej. Zniosłeś WMPan, i wygubiłeś nam wszystkie dni szczęśliwe do wyjazdu. Tak jest, a nie inaczej. Przedtym znajdowaliśmy dni takie w kalendarzach; prawda, że i nieszczęśliwe tam się zawierały, ale każdy mógł oierać sobie co lepszego; żarty WMPana niewczesne z naszych astrologów to sprawiły, że w terażniejszych kalendarzach, tak potrzebnych rodzajowi ludzkiemu przestróg już nie znajdujemy. Uważ tedy MPan, jeśli żal mój do MPana nie jest sprawiedliwy. Upewniam WMPana iż tak jest wielki, że mi mało co nie przeszkadza być

WMPana najniższym sługą
Murmiłowski

VII.

Współpracownicy *Monitora*.

Słówko jeszcze o współpracownikach *Monitora*¹. Byli nimi, według Czartoryskiego, Niemcewicza, Dmochowskiego, Hebdowskiego, Minasowicza, Bielskiego, Smoleńskiego i Chrzanowskiego, autorowie następujący: Jan Albertrandi, Franciszek Bohomolec², Joachim Chreptowicz, Adam Czartoryski, Ignacy Dzierżanowski, M. Gawdzicka, Jerzy Hylzen, Mikołaj Jaskiewicz, Gabryel Kasparowicz, Grzegorz Książewicz, Józef Koblański, Onufry Korytyński³, Ignacy Krasicki, Krupczyński, Tadeusz Lipski, Feliks

¹ Dobrze poinformowany Janocki (*Excerptum Polonicae litteraturae*. Vol. IV. Vratislaviae, 1766, s. 351—2, nr. 151) określa ich ogólnikowo: „Vratislaviae, pulcherrima Regis atque Musarum sede, a summis in Republica, eminentissimisque viris, singulis hebdomadibus, vernaculo sermone, moralia placita, *Monitoris* titulo inscripta, prodi coepta sunt, et argumenti novitate, et styli munditia, et rerum varietate, omnibus commendatissima“.

² Z danych w notatniku Krasickiego tudzież z dopisków Minasowicza wynika, że Bohomolec jest autorem M 1766, 83 (XLIV, E), 87 (XLIV, C) i 89 (XLIV, G) oraz M 1768, 1, 2, 4, 5, 7 do 16, 18, 21, 23, 25, 28 do 31, 33, 35, 37 do 43, 47 do 51, 80 do 83, 85 do 98, 100, 105. Bohomolecowi radzibyśmy przypisać M 1765, 12 i M 1767, 53—55. Jest rzeczą znamienną, że współpraca Krasickiego i Bohomolca w *Monitorze* urywa się na roku 1768. Przychodzą tu na pamięć słowa Czartoryskiego (l. c., s. 67): „Wnet za odchęcieniem się od tej roboty (mogącej być pożyteczniejszą, gdyby była stale i poprawnie prowadzoną) osób tych, którym właśnie przeleciało tylko przez myśl rozpoczęcie jej, wziął na siebie dalszą jej pociągnięcie doktor Mitzler de Koloff, z którego drukarni od samego wychodziła początku“.

³ Por. Władysław Smoleński, *Onufry Korytyński* (Ateneum 1893, t. IV, toż w *Pismach historycznych*. Tom I. Kraków, 1901, s. 342—3).

Łojko¹, Antoni Michniewski, Józef E. Minasowicz, Wawrzyniec Mitzler, Gracjan Piotrowski², Stanisław August Poniatowski, Udalryk Radziwiłł, Jan Maciej Szeżanowski, Kasper Rogaliński³, Stefan Wulfers, Karol Wyrwicz, Żórawski. Do tych danych dołączamy tu wiadomość, że w *Monitorze* współdziałali nadto: Stanisław Konarski⁴, Stanisław Mycielski⁵ oraz Adam Naruszewicz⁶.

Ludwik Bernacki.

¹ Współpracownictwo Łojki stwierdza notatnik Krasickiego (I, 54—57); z pod jego pióra wyszły niewątpliwie artykuły M 1765, 35 do 38 i M 1766, 2 do 13. O Łojce por. Julian Bartoszewicz (*Znakomici mężowie polscy w XVIII wieku*. Tom I. Petersburg, 1853, s. 145—72). Edward Łojko, *Felix Łojko, jako ekonomista i treść 12-stu tomów jego rękopismów*. Warszawa, 1867 (odbitka z *Ekonomisty*, 1867). Tenże, *Feliks Łojko, jako ekonomista*. Życiorys i treść 69 tomów jego rękopismów z dziedziny statystyki i dziejów krajowych. Kraków, 1885. Tenże, *Monografia rodziny Rzędziejowskich Łojko*. Kraków, 1891, s. 11—17. Stanisław Kutrzeba, *Catalogus codicum manu scriptorum Musei Principum Czartoryski*. Vol. II. Cracoviae, 1908—1913, s. 90—108.

² Por. Szymon Bielski, *Vita et scripta quorundam e Congregatione Cler. Reg. S. P. Varsaviae*, 1812, s. 130—1. Ignacy Chrzanowski, *Przyczynki do pism Gracjana Piotrowskiego* (Pamiętnik literacki. R. II. Lwów, 1903, s. 68) oraz *Gracjan Piotrowski i jego Satyr. (Z dziejów satyry polskiej XVIII wieku*. Warszawa, 1909, s. 96).

³ O Kasprze Rogalińskim, wojewodzie inflanckim, bracie Jezuity Józefa Rogalińskiego por. Władysław Konopczyński, *Precedens wyłączenia w Wielkopolsce (Mrok i świt*. Warszawa, 1911, s. 243 i n.). Por. nadto Franciszek Chłapowski, *Życie i prace ks. Józefa Rogalińskiego*. Cz. I. Poznań, 1902, s. 11, 58—61.

⁴ *Monitor* 1766 umieścił (nr. 97, s. 749—53) *Wiersz o cnocie*, utwór, zdaniem naszym, niewątpliwie Krasickiego. Wiersz ten, przełożony na język łaciński p. t. *Sermo de virtute*, „z znacznym i wyborzymi myślami przydatkiem“, spotykamy w tym samym roczniku *Monitora* (nr. 105, s. 813—19). Stanisława Konarskiego *Wiersze wszystkie z łacińskich na polskie przełożone* (Warszawa, 1778) stwierdzają (s. 195—200), że autorem rzeczonoego tłumaczenia łacińskiego jest Stanisław Konarski.

⁵ Bohomolec, dedykując *Zabawki oratorskie* (powtórnie przedrukowane. Warszawa, 1768) Stanisławowi Mycielskiemu, mówi: „Nie dziwuję się tedy, iż tak pięknie, i dowcipnie piszesz, jako każdy widzieć może w tylu twoich *Monitorach* z wielkim wszystkich ukontentowaniem na światło publiczne wydanych“.

⁶ Tomasz Kajetan Węgierski w odzie p. t. *Do IMci ks. Adama Naruszewicza S. J. O małym ludzi uczonych poważeniu* (Zabawy przyjemne i pożyteczne. Tom VII, część I. Warszawa, 1772, s. 151), powiada, że: „Wiek... jest... tak mocno chory, że go ni tve *Satry*, ani *Monitory* Przez ośm lat z tego błędu... Wywieść nie mogły...“